

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

POTŘEBY ADOLESCENTŮ NÍZKOPRAHOVÉHO
KLUBU ORÁČ

Vedoucí práce: doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Autor práce: Luděk Beneš

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: III.

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

30. března 2012

podpis autora bakalářské práce

.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Michalu Kaplánkovi, Th.D.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce

Obsah

ÚVOD.....	6
1 Seznámení se zkoumanou problematikou.....	8
2 Charakteristika cílové skupiny klubu Oráč.....	14
2.1 Užitečnost analýzy potřeb cílové skupiny.....	16
3 Potřeby	17
3.1 Obecná definice a rozdělení potřeb.....	18
3.2 Typy potřeb a jejich výčet.....	26
3.3 Potřeby a myšlení adolescentů	33
3.4 Specifická situace návštěvníků nízkoprahových zařízení	45
4 Výzkum potřeb návštěvníků nízkoprahového klubu Oráč	51
4.1 Potřeby návštěvníků nízkoprahového zařízení.....	52
4.2 Cíl výzkumu a výzkumná otázka	55
4.3 Charakteristika výzkumné metody.....	55
4.4 Popis výzkumného souboru	56
4.5 Technika sběru dat	56
4.6 Tvorba výzkumného nástroje.....	57
5 Průběh výzkumu	59
5.1 Sběr dat.....	59
5.2 Metodická omezení a kvalita dat.....	59

5.3	Postup analýzy dat.....	60
6	Výsledky výzkumu	60
7	Shrnutí.....	63
	ZÁVĚR.....	67
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	68
	ABSTRAKT	71
	ABSTRACT	72

ÚVOD

Téma diplomové práce jsem zvolil pro ještě lepší aplikaci pedagogiky volného času do praxe nízkoprahového klubu Oráč Salesiánského střediska mládeže v Českých Budějovicích. Navazuji na přednášky docenta Michala Kaplánka, vedoucího katedru pedagogiky po dobu osmi let na Teologické fakultě Jihočeské Univerzity. Dalším důvodem zvoleného tématu je sociální práce v kontextu Salesiánských středisek. z nejrůznějších setkání pracovníků nízkoprahových sociálních služeb a obzvláště nízkoprahových zařízení pro děti a mládež často vyvstávají rozpory v aplikaci Standardů kvality sociálních služeb, které bývají vykládány různými způsoby. Ať už je rozpor sociální práce a pedagogiky v kontextu nízkoprahových sociálních služeb ČR jakýkoliv, salesiánská pedagogika vnáší do otevřené práce s mládeží i péči o spirituální potřeby. Ta je kladně hodnocena i současnou ředitelkou České asociace streetwork Martinou Zikmundovou.

Cílem této práce bude vytvoření náhledu na potřeby mládeže navštěvující konkrétní nízkoprahový klub. Pracovníci klubu vytvořili, i pro potřebu naplňování zmíněných standardů kvality, metodiku pro práci s dětmi a mládeží a současně si vedou záznamy o práci s nimi. Veškerá tato dokumentace také slouží jako nástroj kontroly činnosti zařízení z hlediska sociální práce, a proto mají status oficiálních dokumentů. Sice jsou ze záznamů práce s dětmi a mládeží průběžně vykazovány statistiky, avšak tyto výstupy nikdy nejdou do větší hloubky, než je výkaz počtu uživatelů sociální služby a počet výkonů sociální práce. Proto byla zvolena pro výzkum potřeb dětí a mládeže sekundární analýza těchto dokumentů s výzkumnou otázkou, jaké typy potřeb jsou v dokumentech zaznamenávány. Ze zkušeností aplikovaných analýz potřeb vyplývá, že pro jejich výzkum je důležité stanovit systém třídění potřeb pro větší přehlednost. s ohledem na tuto skutečnost byl zaměřen i cíl výzkumu, ve kterém nejde o konkrétní potřeby, nýbrž o typy a kategorie jednotlivých potřeb. Výstupy výzkumu by tak mohly vytvořit náhled na zkoumanou problematiku a dále by mohly umožnit hlubší vhled do oficiálních dokumentů klubu Oráč.

Pro naplnění cíle výzkumu bude prostudována problematika v odborných zdrojích a uvedení této problematiky do souvislostí. z předložení poznatků odborné literatury

vznikne užší zaměření práce a další postup, jak provést výzkum v daném tématu. Výzkum pak bude ukotven a přejde k samotné realizaci. v závěru práce budou uvedeny výsledky výzkumu, které budou interpretovány v kontextu předcházejících kapitol. Tedy podle osnovy práce budou uvedeny definice a struktura potřeb v psychice člověka. Také budou uvedeny kategorie třídění potřeb dle více odborníků, na základě jejichž porovnání a shrnutí vznikne výzkumný nástroj, kterým bude vlastní stanovený systém třídění potřeb. Do tohoto výzkumného nástroje pak budou zahrnuty jednotlivé potřeby z hlediska vývojového období adolescentů. k dokreslení zkoumané problematiky poslouží kontext specifické situace adolescentů navštěvujících nízkoprahový klub. Výzkumný nástroj pak bude doplněn o tyto poznatky a blíže strukturován pro cíl výzkumu. Výzkumný nástroj poslouží jako kritérium obsahové analýzy stejně jako vodítko pro identifikaci potřeb výzkumného vzorku v oficiálních dokumentech, které nebyly primárně vytvořeny pro účel tohoto výzkumu. Identifikované potřeby budou dále nenumerickým sčítáním a hledáním souvislostí přiřazeny do systému potřeb obsaženém ve výzkumném nástroji a z tohoto postupu pak vzejdou výsledky výzkumu, které budou na základě výskytu a četnosti interpretované. Práce se opírá o základní zdroje odborníků Nakonečný, Vágnerová, Macek, Jedlička, Kaplánek, Hendl, Surynek, Švaříček, Miovský a dále o oficiální dokumenty Salesiánského střediska mládeže v Českých Budějovicích.

1 Seznámení se zkoumanou problematikou

Salesiáni působí v Českých Budějovicích již 27 let – neveřejně od roku 1980. Po změně politického režimu byla salesiánům v Českých Budějovicích svěřena farnost Čtyři Dvory a od českobudějovického biskupství dostali k dispozici bývalý františkánský kostel sv. Vojtěcha s přílehlou budovou, kde počátkem devadesátých let bylo Salesiánskou provincií Praha založeno Salesiánské středisko mládeže. Oficiálně bylo zřízeno 1. 9. 1995. Následně pak 1. 9. 1999 bylo středisko zařazeno do sítě škol a školských zařízení MŠMT.¹

Společnost svatého Františka Saleského (Salesiáni Dona Boska, SDB) je kongregace v katolické církvi. Zakladatelem salesiánů je italský kněz Jan Bosco (1815-1888). Jeho posledním nástupce je Don Pascual Chávez. Kongregace se věnuje výchově mládeže a s tímto účelem salesiáni provozují celou řadu středisek mládeže a podobných aktivit ve většině zemí světa. Salesiáni prožívají svůj život buď jako kněží nebo koadjutoři.²

O středisku v Českých Budějovicích, oficiálním názvem Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice, se dočteme na oficiálních stránkách tuto charakteristiku: Naše Středisko je zde pro všechny děti a mladé lidi, kteří chtějí strávit svůj čas se svými vrstevníky a kamarády. Mají se zde možnost nejen neformálně pobavit a zahrát si různé hry, ale také se zde mohou sami realizovat a v zájmových kroužcích naučit novým věcem. Naši zaměstnanci a dobrovolníci rádi přivítají každého,

---

¹ Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice [online]. České Budějovice: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: http://www.sasmcb.cz/?page_id=48.

² Srov. Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice [online]. České Budějovice: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: http://www.sasmcb.cz/?page_id=46.

bez rozdílu náboženské orientace, barvy pleti či sociálního postavení. Základem naší práce je preventivní systém Dona Boska a spokojenost našich návštěvníků.³

Středisko jako služba společnosti má své poslání: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice (SaSM – DDM ČB) přispívá prostřednictvím preventivního výchovného systému Dona Boska, volnočasových aktivit a sociální práce k celostnímu rozvoji dětí a mládeže.⁴

Podle ideového konceptu SaSM – DDM ČB, středisko nabízí širokému spektru (především) mladých lidí výchovu, která vychází z pozitivních hodnot společnosti a kultury, ve které mladí lidé žijí, a pomáhá jim osvojovat si tyto hodnoty v rámci volnočasových aktivit. Uskutečňuje evangelizaci mezi mladými zejména svědectvím vychovatelů a nabízí doprovázení ve víře. Skrze Středisko je církev přítomná ve světě mladých a v občanské společnosti. Ideovými principy služby je:

Otevřenost velkému spektru mladých lidí bez ohledu na jejich postoj k církvi. Podmínkou je ochota prožívat zde své volné chvíle společně s ostatními, respektovat společný program a stanovená pravidla.

Každodenní provoz: směřujeme k tomu, aby mladí lidé měli možnost přicházet denně a aby byl stále k dispozici někdo, kdo by se jim mohl věnovat.

Osobní přístup a ovzduší domova: každý, kdo přichází je přijímán s osobním zájmem (zajímáme se o jejich každodenní problémy i radosti). Příchozí přijímáme bez podmínek a s láskou.

Pestrá nabídka odpovídající různorodým zájmům a potřebám mladých lidí.

---

³ Srov. Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice [online]. České Budějovice: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: http://www.sasmcb.cz/?page_id=42.

⁴ Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice [online]. České Budějovice: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: http://www.sasmcb.cz/?page_id=44.

Preventivní systém a asistence: naše výchova je založena na vztazích mezi vychovatelem a mladým člověkem. Vychovatel motivuje mladé k činnosti a tím předchází nežádoucím iniciativám. Je přítomen uprostřed každé skupiny mládeže jako jejich přítel, který spolu s nimi pracuje a účastní se jejich zábavy. Jeho úkolem je skupinu animovat.

Evangelizace: vychovatel především svým životem z víry a prostřednictvím výchovy a evangelia poskytuje odpověď na naléhavé problémy mladých a vytváří prostředí otevřeného dialogu, nabídky evangelních hodnot a evangelia samotného.⁵

Specifický způsob salesiánské výchovy, který se odráží v celkovém přístupu k člověku, nazýváme podle příkladu dona Boska preventivní systém. Tento způsob výchovné přítomnosti mezi mladými lidmi se v našem prostředí projevuje zejména uplatňováním principu asistence. Pod pojmem asistence chápeme naši přítomnost mezi mladými, kterou prožíváme tak, že žijeme s nimi, navazujeme k nim osobní vztah a jsme „animátory“ jejich aktivit.⁶

Středisko uplatňuje preventivní výchovný systém, který pracovníci přejali od Dona Boska, a který v sobě zahrnuje „umění vychovávat kladnými hodnotami tak, že dobro předkládáme přiměřeným a zajímavým způsobem, aby lákalo svou vznešeností a krásou k vyzkoušení. Dále umění přimět mládež, aby rostla zevnitř, čili uplatňovala svou vnitřní svobodu a uměla se postavit proti zevním nátlakovým a formalistickým proudům. a konečně získat si srdce mládeže, aby s radostí a uspokojením zaměřila svou vůli k dobru, napravovat její chyby a připravit ji na budoucnost poctivým utvářením charakteru.“ Preventivní systém se opírá o 3 základní prvky: rozum (mít rozumné požadavky, usilovat o rozvoj celé osoby), laskavost (mladí lidé by měli cítit, že jsou milováni, i když jsou na ně kladeny nároky), vztah k Bohu (přesvědčení, že v lidském

---

⁵ Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice [online]. České Budějovice: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: http://www.sasmcb.cz/?page_id=44.

⁶ Tamtéž.

životě nás Někdo přesahuje, že víra je pro člověka otázkou i odpovědí a vede k životu ve svobodě, solidaritě a spravedlnosti).⁷

Logo střediska obsahuje symbol místa, ve kterém působí a také symboly kritérií správné oratoře. Těmito kritérii je **hra** - Oratoř má být místem/hřištěm, kde se děti a mladí lidé mohou setkat při hře a zábavě, která přirozeně k jejich věku patří, **domov** - Oratoř je také otevřeným domovem. Každý by se měl cítit v našem Středisku přijat, **vzdělání** - Oratoř se pro mnohé může stát školou připravující na život. Nabízí různé programy, osobní doprovázení a konfrontaci se svými vrstevníky, **duchovní rozvoj** - Oratoř je místem, které pomáhá k integrálnímu rozvoji dítěte a mladého člověka, k utváření jeho vlastního názoru na základní životní otázky.⁸

Činnost Střediska je rozvrstvena do mnoha programů. Dále se budeme zabývat už jen dílčím programem „klub Oráč“. Tento program ideově vychází z předchozí charakteristiky Střediska, pracuje na principu „otevřené práce s mládeží“, jejímž znakem je tzv. nízkoprahovost, a dále je součástí registrované sociální služby NZDM Otevřené kluby – nízkoprahové zařízení pro děti a mládež podle zákona o sociálních službách (§ 63 zák. č. 108/2006 Sb.). v klubu Oráč jsou zaměstnáváni sociální pracovníci, jejichž práce je doplňována rolí salesiánů-řeholníků a rolí pedagogů volného času.⁹

Klub Oráč společně s posláním Střediska blíže vymezuje poslání sociální služby takto: Posláním NZDM Otevřené kluby je poskytovat zázemí, podporu a pomoc dětem a mládeži z Českých Budějovic, kteří se nacházejí v nepříznivé sociální situaci nebo jsou jí ohroženi a přispívat tak ke zlepšení jejich kvality života.¹⁰

---

⁷ Srov. Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice [online]. České Budějovice: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: http://www.sasmcb.cz/?page_id=44.

⁸ Srov. Tamtéž.

⁹ Srov. KAPLÁNEK, M. *Výchova v salesiánském duchu*. Praha: Portál, 2012, s. 80.

¹⁰ PRACOVNÍCI OTEVŘENÝCH KLUBŮ. *Metodiky a manuály Otevřených klubů. 01a. Veřejný závazek*. České Budějovice, 2007. Oficiální dokumenty Salesiánského střediska dětí a mládeže – domu dětí a mládeže České Budějovice.

Cílem programu je: Podporovat sociální začlenění dětí a mládeže do skupiny vrstevníků i do společnosti. Prostřednictvím prevence sociálně patologických jevů a sociální práce snižovat sociální rizika vyplývající z konfliktních životních situací, životního způsobu a rizikového chování. Motivovat děti a mládež k pochopení a případně aktivní změně jejich sociální situace a snižovat rizika z této situace vyplývající. Prostřednictvím výchovy a vzdělávání dosáhnout takového rozvoje osobnosti a zájmů dětí a mládeže, aby byly schopny svobodně a osobitě volit svou cestu životem. Prostřednictvím poradenství a individuálního plánování dosáhnout lepší orientace dětí a mládeže v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Pomocí skupinové práce je vést ke spolupráci, toleranci a zodpovědnosti za své chování. Vytvářet zázemí pro děti a mládež a podmínky pro bezpečné trávení jejich volného času.¹¹

Program se řídí zásadami nízkoprahovosti, respektování a partnerství, individuálního přístupu, participace - zapojení dětí a mládeže do tvorby obsahu i formy aktivit, sociální aktivizace, týmové spolupráce všech pracovníků a aplikací preventivního výchovného systému Dona Boska.¹²

Pokud adolescent splňuje kritéria cílové skupiny a souhlasí s minimálními podmínkami služby, tak má právo vybrat si z nabídky programů a služeb. Může využít **volný vstup a pobyt v zařízení** a trávit zde čas dle osobních potřeb (prostor, volný čas, činnosti, anonymní užívání aktivit a činností, podílet se na tvorbě programu či vytvářet nový). Může **užít sociálních služeb** individuálně či skupinově (kontaktní práce, situační intervence, poradenství, informační servis, pomoc v životní krizi, doprovod, zprostředkování kontaktu s jinými institucemi, případová práce, práce s blízkými osobami, kontaktní práce v terénu). Může využít **speciálních nepravidelných programů**, které jsou zaměřeny na prevenci oblastí vztahů, komunikace a spolupráce (tématické programy, speciální programy, individuální doučování, participace na programu s mladšími dětmi, besedy, přednášky, diskuze, zážitkové programy, výlety a víkendové akce, návštěvy kulturních a sportovních akcí). Poslední nemálo významnou nabídkou jsou **volnočasové aktivity**, které se odvíjí od

---

¹¹ Srov. Tamtéž.

¹² Srov. Tamtéž.

prostorového a materiálního zázemí (činnosti klubového charakteru jako je kulečnick, stolní fotbal, šipky, ping-pong, dále sportovní aktivity, tvořivé činnosti, společenské hry, PC, hudba, keramika, prostor pro doučování, horolezecká stěna, kuchyňka, posezení u nealko baru, poslech vlastní hudby, čtení časopisů).¹³

V principu je služba otevřená ve vztahu k mladým lidem a k jejich **potřebám a touhám**. Willi Klawe mluví o otevřenosti obsahu, organizační formy, otevřenosti k zájmům mládeže a otevřenosti vůči veřejnosti. Otevřenost obsahu spočívá v tom, že nejsou na náplň činnosti kladeny žádné apriorní politické, náboženské či světonázorové nároky. Otevřenost organizační formy znamená, že podmínkou účasti není členství a že jsou aktivity přístupné všem. Otevřenost k zájmům mládeže znamená, že se činnost orientuje primárně na **potřeby**, a ne na dosažení cílů, které mají dospělí. Otevřenost vůči veřejnosti znamená průhlednost, možnost veřejné kontroly, aby se mohl kdokoli dozvědět, co se dělá a proč. Otevřenou práci s mládeží můžeme tedy definovat jako formu pomoci mladým lidem prostřednictvím nabídek, které jsou voleny a uskutečňovány na základě zájmů mladých lidí a jsou všem přístupné. Zásada otevřenosti je přitažlivá jen pro určitou část mládeže a skupina, která vznikne v otevřeném klubu, se od ostatních mládežnických skupin (oddíly, spolky, kroužky) liší tím, že skupinu dává dohromady a drží pohromadě provozovaná aktivita a osobní vztahy, a ne příslušnost k nějaké organizaci.¹⁴

Vzhledem k těmto principům otevřené práce s mládeží, která se primárně orientuje na jejich zájmy a potřeby, je nutné znát vnitřní souvislosti, které by měli sociálně-pedagogičtí pracovníci ve své práci zohlednit.¹⁵

Členění potřeb v odborné literatuře bývá uchopeno z různých úhlů pohledu a pro jejich bližší praktické zkoumání (např. analýzou) potřebujeme mít k dispozici vodítko,

---

¹³ Srov. PRACOVNÍCI OTEVŘENÝCH KLUBŮ. *Metodiky a manuály Otevřených klubů.01c. Poskytované služby*. České Budějovice, 2007. Oficiální dokumenty Salesiánského střediska dětí a mládeže – domu dětí a mládeže České Budějovice.

¹⁴ Srov. KAPLÁNEK, M. *Výchova v salesiánském duchu*. Praha: Portál, 2012, s. 81-82.

¹⁵ SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 27.

kteří dokáže potřeby roztřídit. Prostřednictvím vybraných výzkumných metod a technik (a jejich kombinací) dojdeme k odhalení faktických potřeb.¹⁶

2 Charakteristika cílové skupiny klubu Oráč

Cílovou skupinou pro nízkoprahově organizovanou sociální a sociálně pedagogickou práci nejsou pouze jedinci odpovídající jedné, předem vymezené charakteristice. Jsou to proměnlivá uskupení dospívajících, u nichž je velmi těžké vysledovat zřejmé společenské rysy. Jsou to neformální skupiny teenagerů, setkávající se na určitém oblíbeném místě. Tráví společně volný čas a podle situace společně plánují a realizují své akce, jako jsou párty, kino, chata, diskotéka, vyjížděka za oblíbenou hudbou aj. Pojem „cílové skupiny“ je pak spíše abstraktní sociální konstrukcí bez dostatečné výpovědní hodnoty. Způsob, jakým charakterizujeme cílovou část populace a kritéria, které užíváme k typologizaci klientů, jsou i výpovědí o obsahu nabídky služby. Zároveň vypovídají o způsobech poskytování pomoci a přístupu k problémům klientů společně se strategií řešení.¹⁷

Vymezení cílové skupiny NZDM pojmem „neorganizovaná mládež“, který je taktéž sociálním konstruktem, se negativně vymezují skupiny mladých lidí, jejichž chování se vymyká chování společností očekávanému. v praxi tento pojem dále zahrnuje mládež rizikovou, bezprizorní (děti ulice), ohroženou sociálně patologickými jevy (nežádoucími), nepřízpůsobivou, mládež neformálních skupin, sociálně vyloučenou a mládež ohrožující tedy delikventní, deviantní, asociální. Tedy příhodnější formulací by byl pojem „děti a mládež v obtížných životních situacích“. Nadále budeme používat pojem „neorganizovaná mládež“ pro jeho obecnou platnost, avšak významem půjde o označení skupiny mladých lidí, kteří procházejí tranzitem mezi dětstvím a dospělostí na pozadí postmoderní společnosti, přičemž se setkávají

---

¹⁶ Srov. JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. Profesionální dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 331-332.

¹⁷ Srov. Klíma, P. Jedlička, R. Sociálně pedagogická práce s dětmi a mládeží v tíživých životních situacích v nízkoprahovém kontextu. In *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. Praha, 2008 – 2011, s. 12.

s náročnými sociálními situacemi, které nejsou schopni sami řešit a odkládají tak další vývojovou fázi – dospělost.¹⁸

V praxi si většina klientů neuvědomuje či nepřipouští, že se nachází v obtížné životní situaci, že jejich chování je velmi rizikové a vede k závažným důsledkům, že zkrátka „mají problém“. Do zařízení je nepřivádí vědomí toho, že potřebují jakoukoliv pomoc či službu, přicházejí zpravidla za volnočasovou nabídkou nebo za svými vrstevníky. Trvá dlouhou dobu (měsíce, rok?), než na základě systematické kontaktní práce vznikne důvěra, vzájemný respekt a hlubší vztah s pracovníky. Takovýto vztah je většinou základním předpokladem možnosti úspěšně intervenovat, mluvit spolu o osobních problémech, trápeních, potřebách, a na tomto základě pak poskytovat dohodnuté služby či pozitivně ovlivňovat klientovo chování. Pracovník i klient mají čas na to, aby si začali díky sdíleným zkušenostem a zážitkům důvěřovat, aby se mohli poznat a identifikovat tak pravé potřeby a skutečnou objednávku.¹⁹

NZDM Otevřené kluby vymezují cílovou skupinu takto: „*Cílovou skupinou jsou děti a mládež ve věku od 6 do 26 let, ohrožené společensky nežádoucími jevy, zejména ze spádové oblasti Čtyři Dvory - sídliště Máj, Vltava a Šumava*“. Pro dílčí program klub Oráč, registrovaný jako sociální služba NZDM Otevřené kluby, je věkové vymezení 13 až 26 let. (Metodiky a manuály Otevřených klubů, 01a. Veřejný závazek NZDM Otevřené kluby, volná)

V praxi, a ještě zřetelněji při terénní kontaktní práci, pracovníci klubu Oráč vymezují svou cílovou skupinu atributy „neorganizované mládeže“ (dle odstavce výše uvedeného), věkovým ohraničením, a na individuální úrovni, více do hloubky při práci na klubu, mapováním kompetencí jedinců. Obecnými cíly jsou kompetence: k učení, k řešení problému, sociální a interpersonální, pracovní, komunikativní, občanské, trávení volného času, duchovní. Dílčími kompetencemi jsou: dokáže vhodně využít volný čas, má k sobě samému pozitivní vztah (zdravé sebevědomí, sebeúcta...),

---

¹⁸ Srov. SVOBODA, M. Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 10.

¹⁹ Srov. KUNC, S. Dohody a naplňování klíčových standardů v NZDM. In *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. Praha, 2008 – 2011, s. 345.

zaujímá zdravý vztah k autoritám, chápe hodnoty společnosti - včetně křesťanských, dokáže zvládat své emoce a řešit konflikty, vyvíjí vlastní aktivitu, chápe a dodržuje pravidla, je zodpovědný za své chování a jednání, dokáže spolupracovat, navazuje a udržuje vztahy, je schopen vyjádřit svůj názor a komunikovat, udrží pozornost a je schopen naslouchat, poznává a rozvíjí sám sebe, má základní povědomí o sociálně patologických jevech, udržuje či zlepšuje svůj školní prospěch, disponuje novými dovednostmi a zkušenostmi a dokáže je využít v praxi, je schopen řešit problém, je schopen požádat o radu, umí vyhledat potřebné informace, je samostatný při řešení problému. (Metodiky a manuály Otevřených klubů, 19. Kompetence a cíle v NZDM Otevřené kluby)

2.1 Užitečnost analýzy potřeb cílové skupiny

Definice představují analýzu potřeb jako proces identifikace problémů jedinců, sociálních skupin či organizací a způsob jejich řešení. Nebo jako praktický nástroj, který podporuje naše rozhodování při alokaci zdrojů a plánování programů v oblastech vzdělávacích, zdravotních a sociálních služeb. Prostřednictvím analýzy výzkumník systematicky pátrá po užitečných informacích o potřebách, aby byly následně uspokojeny v rámci rozhodovacích politik a intervenčních programů. Definice mají jedno společné – představují analýzu potřeb jako propracovaný metodologický i teoretický nástroj, se kterým nelze nakládat ledabyle.²⁰

Miovská a spol. tuto definici a popis analýzy potřeb pouze doplňuje tím, že analýza potřeb patří mezi základní nástroje, jimiž zjišťujeme, jaké jsou potřeby a požadavky cílových skupin, kterým nabízíme či chceme nabízet určité služby. v praxi se užívá jak pro plánování a rozvoj, tak pro kontrolu nastavení systému služeb. Analýza potřeb přitom není výzkumem v pravém slova smyslu. Někdy se může jednat o určitý typ aplikovaného výzkumu, ale nejčastěji bývá rutinní součástí každého zdravotního či sociálního systému služeb. Miovská a spol. ještě dodává, že pokud jsou analýzy potřeb

---

²⁰ Srov. JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 330.

provedeny ve více službách stejného typu a na různém území podle stejného měřítka, pak se dají porovnat a mají mnohem větší výpověďní hodnotu.²¹

Zjednodušeně můžeme uvést, že analýza potřeb je analytickým postupem, který nás prostřednictvím vybraných výzkumných metod a technik (a jejich kombinací) vede ke zjištění nedokonalostí či nedostatků ve vymezené oblasti zájmu – k odhalení faktických potřeb. Analýzu potřeb provádíme proto, aby vedla k praktickým výsledkům a změně. Stojí tak u samotného počátku zlepšení či nápravy stávajícího stavu. Analýza potřeb není a ani nemůže být strnulým postupem, naopak musí brát v úvahu situovanost, různost kontextů a působících vlivů, reflektovat pohyb, změnu, nejednoznačnosti a vývoj. Ke zkoumaným subjektům přistupuje jako k jednajícím aktérům, nikoliv k pasivně nezúčastněným objektům. Současně platí, že se neustále rozvíjí i potřeby, jsou situované a podmíněné, proto může analýza potřeb v podobných kontextech a časech dospět k různým výsledkům. Mějme stále na mysli, že hlavním záměrem analýzy je odhalit a pojmenovat faktické a současně významné potřeby zkoumaných aktérů. Analýza potřeb je dvoustupňová. v první fázi pátráme po problémech jedinců, skupin či organizací, ve druhé objevujeme příslušné potřeby, které třídíme a uspořádáváme tak, aby na jejich základě mohly vznikat intervenční programy. Analýza potřeb si zakládá na efektivitě, praktičnosti a konkrétnosti. Efektivita spočívá v tom, že se při respektování výzkumného postupu dobereme zajímavého využitelného výsledku, praktičnost vychází z podnícení změn a aplikace v praxi.²²

Klíma, P. však volá po detailní životní analýze potřeb mladých lidí v širším kontextu, aby se mohlo přispět k osobnostnímu růstu a rozvoji konkrétního mladého člověka.²³

3 Potřeby

„Co je to ta potřeba?“

---

²¹ Srov. MIOVSKÁ, L. *Analýza potřeb klientů nízkoprahových zařízení*. Praha: Úřad vlády ČR, 2005, s. 12.

²² JANOUŠKOVÁ, K., NEDELNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 331.

²³ Srov. JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 361.

„Vtipkuješ? Vzpomeň si na Vánoce, když přemýšlíš, co komu koupíš. Každý něco potřebuje – táta prut na ryby, máma knihu o zahradě, babička je ráda, když u ní někdo posedí a popovídá si s ní, děda zase, když má během svátků klid a pospí si ...“²⁴

3.1 Obecná definice a rozdělení potřeb

Potřeby i motivy jsou vnitřní psychické stavy, které jsou si komplementární. Někdy bývají oba tyto termíny ve svém významu ztotožňovány, kdy potřeby bývají chápány jako druh motivů, avšak potřeby, ani motivy nelze zaměňovat s cílovými objekty, které vystupují jen jako prostředky uspokojování. Vymezování těchto základních pojmů je v psychologii nejednotné, avšak nezbytné pro svou jasně členěnou strukturu.²⁵

Struktura motivace

Pro motivaci jsou určující potřeby, které vyjadřují výchozí motivační stav. Ten se vývojem (zkušeností) a učením zpředměťuje do cílového objektu, se kterým je spojený instrumentální vzorec chování a dovršující reakce.²⁶ Obsah dovršující reakce (uspokojení) vyjadřuje motiv, který je jako psychologická příčina chování dále neanalyzovatelná.²⁷ Motivory jsou tedy určité hodnoty, tj. určitá subjektivní pojetí toho, co je dobré, a to nejen pro jedince samého, ale i pro určité skupiny nebo dokonce pro lidstvo vůbec. Hodnoty mají široké spektrum od materiálních statků až po abstraktní ideje dobra.²⁸ Motivory mají emoční náboj společně s kognitivní složkou, kdy puzením je předmět, kterého chce subjekt dosáhnout, i když nemusí vždy vědět proč. Např. vztah k matce může u dítěte vyjadřovat více motivů, jako je potřeba ochrany, komunikace a další. Motiv lze identifikovat z afektivního vzrušení a výsledků jednání, kterým subjekt očekává uspokojení.²⁹

---

²⁴ JANOUŠKOVÁ, K., NEDELNÍKOVÁ, D. Profesionální dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 332.

²⁵ Srov. ADAIR, J. E. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004, s. 28.

²⁶ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 99-98. Srov. Srov. ADAIR, J. E. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004, s. 29.

²⁷ Srov. ADAIR, J. E. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004, s. 29.

²⁸ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 100.

²⁹ NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 174.

Vznikají také nové motivy, které původně sloužily k dosažení cíle a stávají se účelem pro sebe sama. Ty, pokud nejde pouze o zvyk, můžeme nazývat zájmy, záliby nebo hodnoty a ty vytvářejí komplexní obraz sebe sama nebo životní styl.³⁰

Podle H. A. Maslowa (1954) existuje dvojí druh motivace a s ním spojený dvojí druh uspokojení: 1. redukce potřeby, typická pro motivaci vycházející z fyziologických a sociogenních potřeb, 2. indukce vzrušení, tedy udržování optimální úrovně vzrušení, která je různá podle temperamentu individua a dále při rozvíjení příjemných aktivit s vyhlídkou na vyvrcholení. Zvláštním případem je uspokojování zájmů, které je trvalé, protože zájmy jsou neuspokojitelné, souvisí s hodnotou cíle – hodnotou uspokojení.³¹

Ne každá potřeba spouští příslušné instrumentální chování zaměřené na dosažení cílového objektu. Ke spuštění instrumentálního chování dochází jen za podmínek, kdy má subjekt potřebu, cítí subjektivní pravděpodobnost dosažení cíle a hodnotu cílového objektu, a zároveň si subjekt uvědomuje možné důsledky.³²

Motivaci lze shrnout tak, že ... motivace je proces, který determinuje zaměření, intenzitu a trvání chování ... v elementárním případě je jím pohyb, jímž organismus dosahuje něčeho významného, např. získává potravu, nebo uniká z místa nebezpečí nebo usiluje o uznání. To vyjadřují dva základní znaky chování: apetence a averze ... Obecně: organismus je motivován ... k účelnému adaptivnímu chování.³³

K vizuálnímu dokreslení struktury motivace slouží vzorec motivovaného chování:

Potřeba → kognitivní, emotivní, motorická složka → chování → cílový objekt nebo dovršující reakce → uspokojení – redukce potřeby → potřeba³⁴

---

³⁰ Allport In NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 174-175.

³¹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 112.

³² Srov. NAKONEČNÝ, M. *Obecná psychologie – sylabus přednášek*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006. ISBN 80-7040-922-3, s. 87.

³³ NAKONEČNÝ, M. *Obecná psychologie – sylabus přednášek*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006. ISBN 80-7040-922-3, s. 84-85.

³⁴ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 99.

Potřeby

F. Dorsch (1963) definuje potřebu jako „stav nedostatku, chybění něčeho, jehož odstranění je žádoucí“, tedy jako něco, co živá bytost nutně potřebuje pro svůj život a vývoj; ... Společným jmenovatelem vzniku potřeb je prožívání rozporů mezi tím, co je, a tím, co má být, a to, obrazně řečeno, jak uvnitř organismu, tak ve vnějším sociálním prostředí jedince.³⁵

Fakticky člověk žije téměř stále ve stavu nějakého vnitřního nedostatku, má na něco chuť, je unavený nebo trpí nudou, má pocit nejistoty nebo ohrožení, nedostává se určitých informací nebo dostatečné pozornosti od nejbližšího sociálního okolí, touží po větším uznání, po větší míře autonomie atd.³⁶

Jak bylo již vysvětleno, smyslem potřeby je pohyb člověka směrem k jejímu uspokojení. v uspokojení potřeby prožívá subjekt návrat k psychické rovnováze, jejíž porušení vyvolává motivační stav, nazývaný potřebou. Uspokojením jedné potřeby často vzniká prostor pro vznik potřeby nové.³⁷

Potřeby vyjadřují syndromy chování, kdy jeden symptom může vyjadřovat různé potřeby a nebo dva symptomy mohou vyjadřovat jedinou potřebu (např. symptomy pocitu osamocení a pocitu, že není milován, vyjadřují nejistotu a tedy potřebu jistoty).³⁸

Kategorie potřeb

Podle Musila se v psychologické literatuře nejčteněji setkáváme s rozdělením potřeb na vrozené (primární) a získané (sekundární); biogenní (vrozené) a sociogenní (naučené); viscerogenní (organické) a psychogenní (psychické); vědomé a nevědomé.³⁹

---

³⁵ NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 109, 111.

³⁶ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 100.

³⁷ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 98.

³⁸ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 175.

³⁹ Srov. MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 43.

Podle Nakonečného se v psychologii potřeby obvykle třídí na 1. biogenní a 2. sociogenní dle pojetí člověka jako bytosti biologické a sociální. Kritériem biogenních potřeb je tedy fyziologická homeostáza, kritérium sociogenních potřeb je sociální rovnováha individua. ...většina sociálních potřeb vyjadřuje nějaké nedostatky v sociálních podmínkách života jedince, na něž si zvykl nebo které vystupují ve srovnání s jinými jedinci.⁴⁰

J. Bradshaw rozdělil potřeby na primární biologické a sekundární potřeby sociální. Potřeby sociální obsahují i potřeby kulturní a vyvstávají z primárních potřeb či procesu socializace. Vztahují se k jedinci coby sociální bytosti a jsou diferencovány například podle sociálních pozic, objemu kulturního a ekonomického kapitálu.⁴¹

Vágnerová třídí potřeby na: Základní, které jsou dány dispozičně, potřeby související se vztahem k jiným lidem a potřeby související s vlastní osobností.⁴²

E. C. Tolman (1951) rozlišoval tři druhy potřeb: Primární potřeby tvoří vrozené popudy, sekundární či „sociálně vztažené potřeby“, terciární pak jsou potřeby dané kulturou, jako jsou bohatství a úspěch.⁴³

A. H. Murray v základu třídí potřeby na: 1. fyziologické a psychické, 2. pozitivní a negativní, které vyvolávají snahu k přiblížení či oddálení se určitým stimulacím či situacím, 3. zjevné a skryté, které se projevují v chování a ve fantazii, a které vyjadřují různé nevědomé touhy a prožívané tlaky, 4. vědomé a nevědomé.⁴⁴

C. F. Alderfer přepracoval koncept Maslowa a potřeby rozdělil do tří kategorií – potřeby existence, vztahu k lidem a růstu a rozvoje.⁴⁵

---

⁴⁰ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 110-111.

⁴¹ Srov. JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 332.

⁴² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 279-288.

⁴³ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 101-102.

⁴⁴ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 143.

⁴⁵ Srov. JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 332.

Maslow (1962) na obecnější úrovni rozeznává potřeby plynoucí z nedostatku a potřeby plynoucí z rozvoje osobnosti jako součásti sociálního bytí.⁴⁶

A. H. Maslow vytvořil nejoblíbenější hierarchickou teorii potřeb. Za základní pokládá potřeby fyziologické pravděpodobně i s potřebou bezpečí. Vývojem vznikly potřeby vyšší, v nichž se upevňuje hlavně vazba jedince na sociální podmínky jeho existence (potřeby styku, náležitosti, atd.). Vývojově nejvyššími jsou potřeby růstu, které jsou dílčími potřebami seberealizace. Až na nejvyšší potřeby jsou všechny ostatní reakcí na stav nedostatku a jsou uspokojovány redukcí tohoto stavu. Tato teorie je kritizována pro neurotickou povahu potřeby sebeaktualizace, která se objevuje u zdravých lidí, uspokojovaných v oblasti nižších potřeb a existenčně zajištěných a zejména společensky vysoce postavených.⁴⁷ *Osobně v souvislosti s životem v postmoderní společnosti a jejích aspektech (materiálního nadbytku, množství volného času, prostoru pro kontemplaci, individualizace) s touto kritikou zcela nesouhlasím a posunul bych jí do individuální roviny bez závislosti na společenském postavení. ...* píše Maslow a chce tím říci, že člověk, je-li ve svých fyziologických a základních sociálních potřebách uspokojován, je v podstatě v tomto směru bez motivace a vzniká podmínka pro vystoupení vývojově vyšších potřeb růstu, tj. sebezdokonalování, které se vyznačuje faktickou neukojitelností.⁴⁸ Například osoby, které byly v dětství jídlem dobře saturovány, mohou později jako dospělí podceňovat význam jídla v životě a přiklánět se k vyšším hodnotám.⁴⁹

Kritikou Maslowovy teorie je, že pro člověka, který má uspokojenou potřebu lásky neznamena ústup této potřeby do pozadí, ale naopak může znamenat potřebu ještě větší lásky. Dále zde může existovat závislost či nezávislost na starých faktorech, popř. záměna starých faktorů za nové může vést například ke změně zájmů a hodnot. Maslow uvádí, že pokud jsou některé faktory brány za samozřejmé (např. láska, svoboda) a ostatní faktory zůstávají stejné, tak přináší např. uspokojení potřeby jistoty, specificky

---

⁴⁶ Srov. MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 45.

⁴⁷ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 146-147.

⁴⁸ NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 100.

⁴⁹ Srov. Maslow In NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 176.

subjektivní pocit jistoty občerstvujícího spánku, nepřítomnosti pocitu ohrožení, větší odvahu, více dobré mysli atd.⁵⁰

A. H. Maslow seřadil a hierarchicky uspořádal potřeby takto:

- fyziologické (hlad, žízeň, dýchání atd.)
- potřeby bezpečí a jistoty
- potřeby náležitosti a lásky (citové odezvy)
- potřeby sebeocení a úcty
- sebeaktualizace (seberozvoje, vyniknutí)^{51 52}

Do svého systému potřeb Maslow zařadil, společně se základními biologickými a psychologickými potřebami, hodnotovou orientaci člověka, jeho úsilí o spravedlnost, pravdu a další kulturní hodnoty. Navíc vertikální dimenze Maslowovy pyramidy je zřejmě dimenzí osobního růstu. Fyziologické potřeby dominují u kojence (i když podmínkou přežití je zde také něžná péče!). Za dobrých podmínek vývoje se postupně vytvářejí vyšší potřeby a jsou-li dostatečně dlouho a v dostatečné míře uspokojovány, růst pokračuje. Jsou-li naopak nižší potřeby frustrovány, ztrácejí vyšší potřeby na aktuální důležitosti. Ten kdo postoupil k vyšším potřebám zejména seberealizačním, má vyšší odolnost vůči frustraci nižších potřeb. Je schopen snášet velké útrapy aniž by jeho seberealizační potřeby ustoupily.⁵³

Pojem seberealizace Maslow chápal buď jako rozvíjení talentu, daru, schopnosti anebo obecně jako univerzální nutkání jakékoliv osoby růst a rozvíjet se jako úplná lidská bytost a uvědomovat si své veškeré lidské možnosti (plné využití a zužitkování talentů, schopností, potenciálů atd). To celé nazývá duševním zdravím. Neexistuje výjimka, každý vykazuje nějakým způsobem zvláštní druh kreativity, originality nebo

---

⁵⁰ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 100-101.

⁵¹ Srov. JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. Profesionální dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 332)

⁵² Srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 101-102)

⁵³ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1973, s. 51-53.

vynalézavosti. Maslow věřil, že silná skupina překážek obvykle tlumí tuto přirozenou bezděčnost, která se znovu objeví u seberealizujících se lidí. Možná, že z jiného pohledu jde o popis větší svěžesti, pronikavosti a schopnosti vnímat. Dále se v seberealizujících lidech překrývají sobeckost a nesobeckost – seberealizující se lidé jsou nesobečtí (neegoističtí) a zaměřeni na jiné, ale zároveň mají zdravou úctu sami k sobě, možná větší než většina lidí.⁵⁴ Pojmem seberealizace Maslow vyjádřil naplnění vlastního života.⁵⁵ Je-li člověk uspokojen ve svých deficitních potřebách, má tendenci k transcendování své situace a k uplatnění svých tvořivých sil a schopností, tedy touží po kráse, dobru, spravedlnosti, touží po estetických a jiných zážitcích, jejichž zdrojem jsou kulturní hodnoty. Tento druh transcendence Maslow označuje jako „metapotřeby“, vyjadřující jeho potřebu růstu, tj. sebezdokonalování. Jde o projev tendence, která je v samé podstatě lidského bytí.⁵⁶

K transcendenci člověka se vztahují kromě potřeb sebeaktualizace také potřeby spirituální. i když je teoreticky velmi těžké od sebe oddělit potřeby psychické, sociální a spirituální, přesto se duchovní potřeby prolínají celým životem člověka, prostupují jeho osobností, ať už si to uvědomuje či ne. Duchovní potřeby v širším smyslu představují naději, lásku, úctu k sobě i k druhému, odpuštění a hledání smyslu života. v užším smyslu lze duchovní potřeby chápat jako potřeby spirituální, kam kromě víry, náboženství a modlitby lze zahrnout i všechny skutečnosti, které přesahují náš svět. Podle J. Taylorové můžeme definovat duchovní potřeby jako „transcendenci, vzájemné propojení a význam (smysl).“ k těmto potřebám přiřazuje potřebu smíření, klidu a pohody, ale i „strach ze smrti nebo opuštění“.⁵⁷

Ke svobodnějším sebevyjádřením člověka také patří zájmy, záliby a sklony, které jsou považovány za potřeby intelektuálního charakteru a jako takové bývají označovány jako sekundární či naučené motivy. Nevylučuje se jejich pudové založení (vnější podněty vyvolávají pudové tendence) odpovídají pudové struktuře osobnosti

---

⁵⁴ Srov. ADAIR, J. E. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004, s. 39-41.

⁵⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 274.

⁵⁶ Srov. Maslow In NAKONEČNÝ, M.: *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 165.

⁵⁷ Srov. TAYLOROVÁ, J. In O' CONNOR, M. In BURELOVÁ, M. *Duchovní potřeby seniorů*. Diplomová práce. Brno: Lékařská fakulta Masarykovy univerzity, 2009, s. 19.

a vrozeným dispozicím. Podle R. Meiliho (1956) je zájem tendence k chování, zaměřená na určité předměty nebo činnosti.⁵⁸ Jsou trvalejším zaměřením a směřováním k určitým činnostem na základě kognitivní a emocionální orientace jedince ve vztahu k jeho dispozicím, talentu, schopnostem (inteligenci), případně rysům osobnosti. Je-li zájem charakterizovatelný jako spíše kognitivní zaměření, pak zálibou se rozumí zaměření s převládající emocionální složkou. Zájmy se ustalují na sklonku druhé dekády života jedince.⁵⁹

Zájmy chápeme jako zvláštní druh motivačních sil a jejich základem jsou primární potřeby, zvláště psychologické, které konkretizují v podmínkách daného kulturního prostředí. Zájem můžeme definovat jako odvozenou potřebu, která se uspokojuje prováděním určité činnosti. Zájem o fotbal se například uspokojuje hraním fotbalu, ne dosažením určitého výsledku. Tam, kde převažuje touha vyhrát nad chutí hrát, zahrát si, nejde už o čistý zájem, nýbrž o složitější motivační komplex. Zájem o fotbal může být také teoretický.⁶⁰

Hodnotové orientace jsou do jisté míry příbuzné s některými zájmy. Pronikne-li zájem (například zájem o umění) celým životním stylem, určuje jeho hodnotovou orientaci. Mohou existovat sebesilnější zájmy, a přesto hodnotovou orientaci nevytvářejí. Rozlišení mezi pouhým silným zájmem a hodnotou (hodnotovou orientací) je v tom, že hodnota je přijímána jako norma, má normativní charakter. Proto člověk silně hodnotově orientovaný určitým směrem, považuje za dobré pro všechny lidi, aby byli orientováni podobně. Jeho hodnotová orientace zároveň určuje jeho morálku.⁶¹

Nejobecnější postoje, které určují celý životní styl člověka, nazýváme hodnotové orientace. Postoje jsou určovány primárními potřebami a podle principu funkční autonomie se stávají do značné míry na nich nezávislými. Například znát postoj určitého člověka k jeho rodině, můžeme předpovědět jeho jednání daleko lépe, než kdybychom vycházeli jen z jeho schopností, temperamentu a síly primárních potřeb.

---

⁵⁸ Srov. MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 45.

⁵⁹ Srov. LONDON In MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 45.

⁶⁰ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1973, s. 194.

⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 198-199.

Postoje mohou být velmi elementární, týkat se jednotlivých objektů (kniha, kterou čtu).⁶²

Aktivní zájmy, které v adolescenci začínají, mají v dnešní době velký význam i pro další život. Jednak proto, že přibývá volného času, jednak proto, že umožňují – ve srovnání s prací – obyčejně svobodnější sebevyjádření, rozvíjejí osobnost i pospolitost.⁶³

3.2 Typy potřeb a jejich výčet

Viscerogenní/Fyziologické potřeby

Fyziologické/Viscerogenní potřeby jsou buď nedostatkem (kyslíku, vody, potravy a pud dojmů) nebo nadbytkem (pud sekrece- sexuální, laktanční) a vyhnutím (vydechování CO₂, urince, defekace, vyhnutí škodlivinám, vyhnutí horku, vyhnutí zimě, vyhnutí úrazu).⁶⁴

Sociogenní/psychogenní potřeby

Třídění a seznamy psychologických primárních potřeb bývají dosti dlouhé a žádný z nich není obecně uznáván. Například nejzákladnější potřebou je pocit vlastní hodnoty, přijetí sebe samého jako neporušeného, skutečného člověka. Dvěma vstupními veličinami jsou význam (účel, důležitost, postačitelost vlastních schopností k práci, smysluplnost, vliv) a bezpečí (láska – bezpodmínečná a důsledně vyjadřovaná; stále přijetí). „Potřebuji takovou lásku a přijetí, které neztratím, i kdybych dělal cokoli.“ Když dojde k ohrožení našich potřeb, je typickou lidskou reakcí tendence utéci do bezpečí.⁶⁵ Tato potřeba vlastní hodnoty se dá přiřadit k více psychogenním potřebám - potřebám vázaným k sociálnímu sebeprosazování, ale i k potřebám v rámci mezilidských vztahů v rámci systému třídění psychogenních potřeb dle Murraye. Jeho systémem je klasifikace psychogenních potřeb na potřeby vážící se k objektům (jejich získávání, udržování, utváření, uspořádávání a podržení), potřeby vážící se k sociálnímu

---

⁶² Srov. Tamtéž, s. 197.

⁶³ ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1973, s. 214.

⁶⁴ Srov. MURRAY In MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 44.

⁶⁵ Srov. CRABB, L. *Osobnost člověka – její potřeby*. Praha: Návrat domů, 1995, s. 54-57.

sebeprosazování (pud ambice, dokonalosti, moci a prestiže, pud superiority, výkonu, respektu, exhibice, nedotknutelnosti, vyhnutí se inferioritě, obrany a protipůsobení), potřeby projevu síly a poskytování (pud dominance, úcty, napodobování, autonomie a odporu), potřeba ublížit sobě i ostatním (pud agrese, pokoření, vyhnutí se pohanění), potřeby v rámci mezilidských vztahů (pud přátelství a blízkosti - afiliace, odmítnutí - rejekce, ošetřování, závislosti), potřeby sociální (hry a zábavy, explorace, vysvětlování a demonstrace).⁶⁶

Dále uvádím výčet potřeb dle Říčana, který se opírá hlavně o Murraye: potřeba sdružovat se, lásky, autonomie, ochrany a pomoci, uznání, agrese, bránit se, pečovat o druhé, dvořit se, vyniknout vysokým výkonem, poddávat se, oponovat, ovládat, předvádět se, kořit se, pořádku, hry, zavrňovat, získávat, stranit se (soukromí!), superiority, poznávat, chápat (intelektuálně), vyhnout se hanbě, uchovávat, konstruktivní potřeba a potřeba smíchu. Kromě toho, že se některé psychogenní potřeby dají přiřadit podle motivu do více kategorií, se také mohou do značné míry vzájemně zastupovat: uspokojením jedné se tlumí některé jiné. Například uspokojování potřeby bezpečí tlumí potřebu agrese, uspokojení potřeby lásky tlumí potřebu prosadit se atd.⁶⁷

Každou potřebu je lépe blíže specifikovat, jako je například potřeba poznání, která je individuální a rozlišuje jedince podle toho, s jakým nasazením a potěšením přemýšlejí o tématech a problémech. Lidé s vysokou potřebou poznání při vystavení přesvědčivému sdělení více přemýšlejí o obsahu, ale jsou méně ovlivnitelní periferními vodítky.⁶⁸

K utřídění jednotlivých potřeb nám však postačí jejich stručný výčet a systém třídění. E. R. Hilgard podal následující index psychogenních potřeb. Potřeby spojené hlavně s neživými předměty jsou potřeba akvizice (zvětšování majetku, získávání), potřeba uchovávání (kompletování, uchovávání věcí), potřeba uspořádávání (pořádek, organizování), potřeba podržení (ukládání peněz, vlastnictví věcí), konstrukce

---

⁶⁶ Srov. MURRAY In MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 44.

⁶⁷ ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1973, s. 188-190.

⁶⁸ Srov. CACIOPPO, PETTY, FEINSTEIN, JARVIS In HEWSTONE, M. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006, s. 303.

(vytváření, budování, vyhotovování). Potřeby vyjadřující ambice, prestiž, dokonalost a moc jsou potřeba superiority (potřeba převyšování jiných), respektu (potřeba ocenění, pochvaly, uznání), předvádění se (prezentování se efektivním způsobem), nedotknutelnosti (nedopustit snížení vlastní hodnoty), sebeobrany (ospravedlnění svého jednání), protipůsobení (překonávání neúspěchu úsilím) a potřeba úspěchu (učinit něco co nejlépe). Potřeby projevování síly a získávání obdivu jsou potřeby dominance (mít vliv na jiné a řídit je), projevovat úctu někomu výše postavenému, napodobování (shoda s jinými), nezávislost/autonomie (odporování vlivu jiných), diferenciacie (odlišování se od jiných). Potřeby poškozování jiných i sebe sama jsou agrese (napadání jiných, vysmívání se, ponižování), pokoření se (akceptování a podávání se trestu), vyhnutí se pohanění (dobré chování, vyhýbání se nekonvenci). Potřeby vztahující se k náklonnostem/citům lidí jsou potřeby afiliace (navazování přátelství), odmítání (ignorování nebo vylučování někoho), ošetřování (starání se o někoho), závislost (hledání pomoci, podpory), láska (potřeba mít někoho rád a být někým milován). Sociální potřeby v užším smyslu jsou potřeby hry a zábavy (hledání rozptýlení, uvolnění), explorační (zkoumání, dotazování se, uspokojování zvědavosti), vysvětlování a demonstrace (podávání informací, výkladu).⁶⁹

Zvláštní kapitolu věnoval tématu sociální motivace M. Argyle (1967), který se v ní zamýšlí nad otázkou, proč lidé vyhledávají sociální vztahy a v sociálních situacích pak různé cíle. Na tuto druhou otázku pak odpovídá, že „lidé hledají v sociálních situacích více specifitějších cílů: přátelství, vedení, moc, obdiv, pomoc v činnosti“. Za tyto cíle, resp. zdroje motivace interpersonálního chování pak pokládá: Nesociální popudy, které mohou produkovat sociální interakci, jako je např. potřeba jídla, peněz, dále různé druhy spolupráce nebo konkurenčního chování. Závislost – uznání, interakce, pomoc, ochrana a vedení, zejména od lidí v pozicích síly a autority. Afiliace – fyzická blízkost, pohledy, vřelé a přátelské odpovědi, být přijímán osobami sobě rovnými a rovnocennými skupinami. Dominance – být přijat jinými lidmi a skupinami jako vedoucí určitého úkolu, který má dovoleno mluvit většinu času, stanovit rozhodnutí a být skupinou uctíván. Sex – fyzická blízkost, tělesný kontakt, pohledy, přátelská vřelost a intimní vztahy obvykle s atraktivními, rovnocennými partnery druhého

---

⁶⁹ Srov. NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 101-102)

pohlaví. Agrese – ubližovat jiným lidem fyzicky, verbálně nebo jiným způsobem. Sebeocenění a ego-identita – poskytovat druhým lidem souhlasné odpovědi a přijímat od nich svou představu o sobě jako platnou (dosahovat potvrzení sebepojetí či sebehodnocení).⁷⁰

Rigorózně vzato ovšem zdrojem sociálního chování může být kterákoli lidská potřeba, protože existují široké souvislosti uspokojování lidských potřeb; fakticky každou svou potřebu může člověk uspokojit v širších sociálních souvislostech.⁷¹

N. Bischof (1993) vytvořil model, který obsahuje tři základní sociálně vztažné potřeby: závislosti, zábavy, resp. radosti z podnikání a autonomie. Za základní sociální potřebu pokládá potřebu náležení či připojení, která se vyvíjí v raném dětství a projevuje se touhou po vstupu do sociálních vztahů a jejich udržení.⁷²

Charakteristikou nejdůležitějších potřeb podle H. Marrayho jsou potřeby úspěchu, začlenění, autonomie, dominance, podřízení, agrese, pečovat, podpory, přijmout vinu.⁷³

E. Fromm (1962) považuje za nejvýznamnější síly motivující lidské chování ty síly, které souvisejí bezprostředně s existencí člověka. Kromě fyziologických potřeb uvádí potřeby specificky lidské, odpovídající sociálnímu vymezení jedince: potřeba sociálního začlenění vylučující jedince z narcistické orientace, potřeba transcendence – kreativity oproti destruktivitě, potřeba zakořenění a bratrství oproti incestu, potřeba individuální identity oproti stádní konformitě, potřeba racionality oproti iracionalitě.⁷⁴

Vágnerová třídí psychogenní potřeby na základní potřeby, které jsou dané dispozičně, potřeby související se vztahem k jiným lidem a potřeby související s vlastní osobností. Základními **potřebami**, které jsou **dané dispozičně**, jsou potřeba stimulace, potřeba odměny a potřeba jistoty a bezpečí, která není jen o tělesném bezpečí, ale i o spolehlivost řádu pravidel, která umožňují dosažení kognitivní jistoty. **Potřeby**

---

⁷⁰ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 101-102.

⁷¹ Tamtéž, s. 101-102.

⁷² Srov. Tamtéž, s. 103.

⁷³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 272.

⁷⁴ Srov. MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 45.

související se vztahem k jiným lidem jsou potřeby sociálního kontaktu, potřeba sounáležitosti a akceptace jinými lidmi, potřeba akceptace, potřeba intimity, potřeba autonomie, potřeba moci a jejím opakem je sklon k submisivitě a podřízení. **Potřeby související s vlastní osobností** (každého člověka lze charakterizovat na základě jeho vztahu k vlastnímu výkonu a očekávání úspěchu či neúspěchu) se týkají potřeby výkonu, se kterou bývá spojena potřeba úspěchu. Opačně zaměřená potřeba vyhnout se neúspěchu bývá spojena s úzkostí, nejistotou, neprůbojností, nižším sebehodnocením a zhoršeným pocitem subjektivní životní pohody, tyto lidé se více spoléhají na pomoc a podporu jiných než na sebe. Do kategorie výkonu a úspěchu by patřila i specifická potřeba dosažení dokonalosti, která je podle A. Adlera spojena s tím, že lidé nemají jen přízemní motivy, ale stanovují si i cíle, které jsou mnohem vyšší a aktuální realitu přesahují. Potřeba seberozvoje, seberealizace a naplnění vlastního vnitřního potenciálu motivuje člověka, aby rozvinul všechny své předpoklady a aby se stal vším, čím se může stát. Touha po seberealizaci souvisí s potřebou vymezení vlastní identity, což je primárně záležitostí dospívání, ale je tématem i středního věku. v moderní, resp. postmoderní době je důležitá potřeba smyslu, která přesahuje pouhé zajištění aktuálně přijatelné existence. Na počáteční úrovni jde o smysl poznání a orientace v okolním světě, později i v sobě samém, a nakonec o pochopení celkového významu vlastního života.⁷⁵

Sebeaktualizace a spirituální potřeby

Z výše uvedeného odstavce potřeb, které Vágnerová řadí do kategorie potřeb souvisejících s vlastní osobností a na základě prostudovaného odborného textu, můžeme některé z nich přiřadit k potřebám seberealizace. Jsou to potřeby dosažení dokonalosti, potřeba smyslu a potřeba seberozvoje/seberealizace, se kterou souvisí potřeba vymezení vlastní identity.⁷⁶ z potřeb, které E. Fromm (1962) považuje za specificky lidské a sociálně vztažné by se do této kategorie dala přiřadit potřeba transcendence – kreativity oproti destruktivitě.⁷⁷ a z Maslowova označení metapotřeb

---

⁷⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 279-288.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 279-288.

⁷⁷ Srov. MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 45.

jako druhu transcendence jsou to kulturní hodnoty jako estetické zážitky, dobro, krása, spravedlnost a již zmíněné uplatnění tvořivých sil.⁷⁸

Jedním z možných určujících faktorů potřeb seberealizace může být, jak uvádí Petr Sak, rozdělení mladých lidí do dvou pólů hodnotové orientace, kdy první skupinu charakterizuje jako osoby zaměřené na postmateriální hodnoty a druhou skupinu jako mládež zaměřenou materialisticky s konzumním stylem života.⁷⁹

Bez ohledu na hodnotovou orientaci mladých lidí stále zůstává faktem, že spirituální potřeby jsou nedílnou součástí života každého jedince. Podle Vaníčkové jsou však obtížně rozpoznatelné a mnohdy se jim přikládá menší význam, než ve skutečnosti mohou mít. Navíc spirituální potřeby lidí, kteří stojí mimo náboženský systém církví, jsou v běžném kontaktu hůře zaznamenatelné, neboť se zpravidla neprojevují navenek. Za základní spirituální potřeby jsou obecně považované potřeby smyslu života, potřeby významu vlastní existence, potřeba vztahu s transcendentem, potřeba lásky, naděje, odpuštění a víry a také potřeba duchovních rituálů.⁸⁰ Pojítkem mezi termíny Maslowých metapotřeb a spirituálními potřebami mohou být kulturní hodnoty jako estetické zážitky, dobro, krása, spravedlnost, pravda, které Prokop uvádí jako jednu ze součástí spirituality. Govier ve své koncepci spirituální péče udává pět důležitých bodů. Smysl života, příčina a motivace. Reflexe, úvaha, rozmyšlení (charakterizují úvahy o tom, proč žít, jaké je uspořádání vlastních hodnot). Náboženství (jde o vyjádření duchovních hodnot, náboženského přesvědčení a víry). Vztahy (k samotnému Bohu, ale i k blízkým osobám) a uzdravení, regenerace (je odrazem reálných životních událostí na spirituální oblast člověka)⁸¹

Zájmy

---

⁷⁸ Srov. MASLOW In NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997, s. 165.

⁷⁹ Srov. SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 34.

⁸⁰ Srov. BURELOVÁ, M. *Duchovní potřeby seniorů*. Diplomová práce. Brno: Lékařská fakulta Masarykovy univerzity, 2009, s. 19.

⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 23-24.

Zájem můžeme definovat jako odvozenou potřebu, která se uspokojuje prováděním určité činnosti.⁸² z čehož vyplývá, že zájmů existuje tolik, kolik je činností, které mohou člověka těšit. Problém tedy opět je, jak zájmy třídit, zařazovat do skupin, o kterých by bylo možno říci něco obecnějšího.⁸³

Následující autoři je přeci utřídili do kategorií. E. Spranger (1914) klasifikuje zájmy ekonomické, estetické, mocenské, náboženské, sociální, teoretické. J. Stavěl (1944) klasifikoval zájmy poznávací, recepčně estetické, sociální, výtvarné, obchodně ekonomické, technické (mechanicko-konstrukční), rukodělné, zájmy o přírodu a zájmy o hmotný materiál. a na základě faktorové analýzy rozlišil J. P. Guilford (1958) zájmy odpovídající zjištěným faktorům: zájmy umělecké a lingvistické (faktor uznávání a exprese), vědecké (výzkum a teorie), mechanické (manipulace a konstrukce), venkovní (faktor přírodních a atletických sklonů), obchodně politické (merkantilní a vůdcovské), zájmy sociálních aktivit (přesvědčování, stádnost), osobní přispění (osobní služba a sociální blaho), zájem o úřadování (faktor písarských a numerických sklonů).⁸⁴

Specifikou zájmů je, že představují tu část osobnosti, kterou lze nejsnadněji ovlivnit. Zájmy lze zesilovat, zeslabovat i vytvářet záměrným působením. Stačí například jediná vynikající pedagogická osobnost, aby z dramaturgického kroužku vyšla řada mladých lidí, pro které zájem o divadlo zůstane trvalou životní charakteristikou. Právě tak je snadné vytvořit – úmyslně nebo bezděčně – něco, co bychom mohli nazvat „antizájem“, znechucením určité činnosti (třeba tím, že ji dětem vnucujeme). Avšak ovlivnitelnost zájmů je nutno chápat pravděpodobnostně a omezení spontaneity vývoje a pocitu svobody vede takřka nevyhnutelně k ostrému vnitřnímu konfliktu, který může skončit dlouhodobou apatií nebo destruktivním vzorem. Zde platí Komenského rčení: „Všechno ať plyne spontánně, bez násilí!“⁸⁵

---

⁸² ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1973, s. 194.

⁸³ Tamtéž, s. 195-196.

⁸⁴ Srov. MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005, s. 46.

⁸⁵ Srov. ŘÍČAN, P.: *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1973, s. 196.

3.3 Potřeby a myšlení adolescentů

Vývojové etapy a charakteristika společenské skupiny mládeže

Aby sociálně-pedagogičtí pracovníci byli schopni doprovázet adolescenty, je třeba navíc znát vnitřní souvislosti. To znamená zohlednit ve své práci potřeby a myšlení adolescentů, dané jednotlivými vývojovými etapami dospívání.⁸⁶

V časně adolescenci, zhruba ve věku mezi 11- ti až 13- lety, dochází k proměně osobnosti mladého člověka. Důvodem jsou hormonální změny proměna těla. Mění se i poznávací procesy, které se již neváží pouze na konkrétní realitu, začínají uvažovat na základě formálních logických operací.⁸⁷ Pubescent si skrze abstraktní myšlení pokládá otázky vlastní identity. „Kdo jsem ve vztahu k druhým lidem a v jaké společnosti chci žít?“ Otevřené otázky identity spojené s tělesnými proměnami a ztrátou dětské jistoty vzbuzují značné pochybnosti o sobě samém a sebekritičnost. Potřeba jistoty se tak stává základní potřebou mladých lidí v období pubescence.⁸⁸ Častěji než dospělí reagují pocitově a proto je pro ně tak důležité mínění subjektivně významných osob. Zkrátka chtějí vypadat dobře v očích lidí, na kterých jim záleží.⁸⁹ i když se pubescent emancipuje od rodiny, jsou to na prvním místě rodiče a další dospělí, kteří jsou s nimi v dlouhodobějším trvalém vztahu (například pedagogičtí pracovníci)⁹⁰ Oproti těmto přátelstvím s jistotami mladý dospívající člověk potřebuje prostor pro experimentování,

---

⁸⁶ Srov. SVOBODA, M. Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 27.

⁸⁷ Srov. PIAGET In VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 332.

⁸⁸ Srov. SVOBODA, M. Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 28.

⁸⁹ Srov. OLBRICH In MACEK, P.: *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 73.

⁹⁰ Srov. WILLIAMSON In SVOBODA, M. Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 28.

srovnávání a soupeření ve vrstevnických skupinách, kde získává velmi důležitou zpětnou vazbu.⁹¹

Ve střední adolescenci zhruba ve věku 14- ti až 16- ti lety pubescent pohlavně dozrává a přichází období dlouhého moratoria dospělosti. Je na vrcholu hledání osobní identity, jedinečnosti a autenticity, jež přechodně opírají o skupinovou identitu party společně s odpoutáním se z rodinných vazeb. Jde o období uklidnění se standardní komunikací a interakcí v partě. Na základě těchto interakcí se vytváří reflektovaná identita spojená s otázkou: „Kdo jsem anebo budu ve vztahu k druhým lidem?“ Také dochází k diferenciaci rolí muže a ženy, syna a dcery, žáka a studenta, a k experimentování s rolí partnera či partnerky. Místem pro experimentování s těmito sociálními rolemi je vrstevnická skupina a tyto životní zkušenosti jsou uplatňovány v pozdějším období dospělosti.⁹² Na pozadí vrstevnické skupiny probíhá osvojování mravních norem a společenských hodnot, společně s utváření konvenční morálky a vlastního pohledu na normy.⁹³ u adolescentů je také významná citlivost pro otázky osobní morálky a světonázoru.⁹⁴ v této souvislosti sociální psycholog Erich Fromm hovoří o potřebě transcendence člověka.⁹⁵ Mladý člověk si tak utváří vnitřní identitu a schopnost překonávat životní problémy. Podle Frankla, V. E. si člověk vytvoří stabilní identitu na základě pochopení, že je zde k něčemu, že je zde pro druhé.⁹⁶ Ve své praxi

---

⁹¹ Srov. SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 28.

⁹² Srov. Tamtéž, s. 29.

⁹³ Srov. MACEK, P.: *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 66.

⁹⁴ Srov. SAK In SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 29.

⁹⁵ Tamtéž, s. 29.

⁹⁶ Srov. LUKASOVÁ In SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 30.

vyžadoval Frankl, V. E. posun od otázky: „Co chci od života“ k otázce: „Co ode mne žádá život?“⁹⁷

V pozdní adolescenci, ve věku 17- ti až 20- ti let a v závislosti na délce moratoria i déle, mladý člověk bezprostředně navazuje na dospělost. Ukončuje vzdělávání a hledá pracovní uplatnění. Vystávají otázky sociální identity: „Kam patřím, na čem se mohu podílet a co s druhými sdílím?“ Utváří si představu o prioritách v dospělosti, osobních cílech, stylu života a ujasňuje si hierarchii hodnot stejně jako vlastní vztah ke světu a k životu.⁹⁸

Sociální rámec utvářející sociální identitu, tj. potřebu někam patřit, podílet se na něčem a něco s druhými sdílet, dominuje až v pozdní adolescenci a stabilizuje se až během dalšího života.⁹⁹ Rámec intrapersonální vystihuje identitu jako „jádro osobnosti“ („Já“), které tvoří vědomí totožnosti sebe sama, založené na prožívání své kontinuity: „Já jsem zde, a takový tady budu i zítra.“ Vědomí totožnosti sebe sama přetrvává bez ohledu na čas, společenské změny i změny v sociálních rolích či v jejich chápání.¹⁰⁰

Změna uvažování v adolescenci ovlivní i postoj k základním psychickým potřebám a způsob jejich uspokojování. Předzvěst budoucnosti a pouhé uvědomění si mnoha možností může být důvodem ztráty dřívějšího pocitu jistoty a bezpečí, stále vázaného na minulou zkušenost a aktuální prožitky. Při uvažování o svých budoucích možnostech potřeba seberealizace nabývá na obsahu, protože se rozšiřuje z přítomnosti na budoucnost a není už zaměřená pouze na aktuální úspěch a uplatnění. Pokud je dospívající již schopen uvažovat o budoucnosti, pak nabývá potřeba otevřené budoucnosti smyslu a potřebného subjektivního významu. Přesah konkrétní reality a formování různých možností může fungovat jako naděje, jako otevření perspektivy.¹⁰¹

---

⁹⁷ Srov. SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 30.

⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 30.

⁹⁹ Tamtéž, s. 27.

¹⁰⁰ Srov. Tamtéž, s. 26.

¹⁰¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 335-336.

Podle Elkinda (1984) tato změna pohledu na svět vede dočasně k posílení poznávacího egocentrismu, který je charakteristický nadměrnou kritičností a sklony k polemizování. Podléhají klamu, že jejich úvahy jsou zcela výjimečné. Jsou přecitlivělí a vztahovační na základě pocitu, že je neustále někdo sleduje a kritizuje. Jsou schopni pochopit obecnější pravidla a aplikovat je na různé situace, avšak kladou důraz na jejich trvalou a bezvýhradnou principiální platnost, protože jen v takové podobě mohou být zdrojem jistoty. Výjimky a kompromisy odmítají, protože jsou pro ně rušivé. Také radikalismus je jejich obranou proti nejasnosti a mnohoznačnosti. Projevuje se zkratkovitými generalizacemi, které jsou nepřesné nebo zcela nesmyslné, například „všichni učitelé jsou nespravedliví“ pro horší známku od jednoho učitele, než kterou očekával. Výuka ve škole má abstraktní modelový charakter bez vztažnosti k běžným životním situacím, kdy není pochyb o tom, jaké řešení je správné. To je pozitivní a nevyvolává u dospívajícího nejistotu oproti běžným životním situacím a problémům, které mají konkrétní charakter, avšak řešení se jeví nejednoznačné.¹⁰²

Jednou ze společenských skupin, která dnes disponuje s velkým objemem volného času a jehož způsob trávení výrazně ovlivňuje její životní způsob, je námi sledovaná skupina mladých lidí. Nedávné výzkumy sociologa Petra Saka a socioložky Karolíny Sakové v této oblasti ukázaly, že mladí lidé tráví svůj volný čas nejčastěji pasivním sledováním médií, odpočinkem, sportem a schůzkami s přáteli.¹⁰³

Adolescent je na tom s časem skutečně špatně. Především ho musí spousta prozahálet, hlavně – s prominutím – prokecat. Ve dvou nebo v malé skupince, cestou ze školy nebo na plovárně, často u telefonu – hodiny a hodiny zaujatých hovorů. Adolescent není zvláště společenský, potřebuje i hodně samoty, ale tyto rozhovory jsou nutné. Řeší se při nich otázky smyslu života, získávají se zkušenosti všeho druhu, nacvičuje se konverzace jako umění mluvit i poslouchat, brát partnera vážně i dělat si z něj inteligentně legraci.¹⁰⁴

---

¹⁰² Srov. VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 336-337.

¹⁰³ Srov. SAK, P.: *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004, s. 66.

¹⁰⁴ ŘÍČAN, P.: *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 213.

Mezi skupinou a s partnerem se v pubertě probouzí i potřeba vzájemného párového přátelství, kde je více naplňována potřeba intimity, sdílení a porozumění. J. Langmeier nazývá toto skupinové seskupení individuální izosexuální fází.¹⁰⁵

Adolescenti dávají přednost intenzivním prožitkům, které bývají nově zpracovány. Takové situace vnímají intenzivněji, než stereotypní situace, které je už tolik nestimulují. Adolescenti si tedy oblíbili hlasitou hudbu, rychlou jízdu, výstupy na vysoké vrcholy nebo potápění se do velkých hloubek. Při těchto činnostech chtějí vždy dosáhnout maxima. Pro adolescentní věk je charakteristická potřeba okamžitého, neodkladného uspokojení. Jakýkoli odklad představuje pro adolescenty překážku a zátěž. Mládež by chtěla mít vše, ale bez námahy. Tyto tendence mohou vyústit v podobě letmé známosti, nerozvážného sňatku nebo ukradeného auta.¹⁰⁶

Dalším charakteristickým znakem dospívání je rostoucí potřeba samostatnosti a postupné odpoutávání se od rodiny. v této době roste význam vrstevníků a naopak klesá vliv rodiny¹⁰⁷, protože dospělí přestávají tak intenzivně působit na své děti v organizování sociálního života a v celém jeho spektru od nich očekávají samostatnost. Tím fáze dospívání hraje v socializaci jedince zásadní roli.¹⁰⁸

Nutno k problematice vztahů mezi mládeží a dospělými zmínit i generační problematiku, která někdy přerůstá ve skutečné konflikty především v rodině a výchovných zařízeních. Rozdílné etapy společenského vývoje způsobují i odlišnosti mezi generacemi. Mladí lidé nemohou dobře pociťovat vděčnost za to, co vykonala generace starších. Jednak proto, že nepoznali podmínky, za kterých předchozí generace žila a pracovala, jednak proto, že každé zdůrazňování zásluh a vymáhání vděčnosti je jim jakoby podezřelé. Největší rozpor je obsažený v předhazování dívkám a chlapcům, že by se měli už chovat jako dospělí a při tom s nimi dospělí tak nejednají. Určitý nárůst problémů je možné vysvětlit také ostřejším střetem mezi životním způsobem generací. a dále, nejen k problematice generační, se může pojit s vývojem společnosti i podstatný

---

¹⁰⁵ Srov. LANGMEIER, J.: *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006, s. 138.

¹⁰⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 336.

¹⁰⁷ Srov. LANGMEIER, J.: *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006, s. 138.

¹⁰⁸ Srov. EMLER, REICHER In HEWSTONE, M.: *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006, s. 82.

nárůst volného času mladých lidí.¹⁰⁹ Svár mezi rodiči a dorůstajícími dětmi byl v naší sociokulturní tradici pochopen jako hybná síla vývoje nejen osobního, ale také společenského a duchovního. Dospívající potřebuje kritiku rodičů, i když ji špatně snáší. Konfrontací a sporem se vztah mezi adolescentem a rodiči nevyčerpává, aspoň v dobře fungující rodině ne. Přicházejí i období harmonie, ba i vzácné chvíle důvěrných rozhovorů, které obě strany tolik potřebují.¹¹⁰

Začleňování do společnosti znamená pro mladou generaci definitivní rozloučení v podstatě s bezstarostným dětstvím a vstup do otevírajícího se nového života. Nedůtklivost, podrážděnost a přecitlivělost mladých lidí naznačuje napětí a úzkost, což znamená, že nebyly vytvořeny účelné a dostatečné obranné mechanismy. Sociální vývoj jako proces sociálního zrání obsahuje řadu jakýchsi uzlových bodů, pro život jedince obzvláště důležitých a pro život v dospělosti často rozhodujících. k prvním patří rozhodování o budoucím povolání. k dalším patří přijímací zkoušky, adaptace na nové prostředí střední školy, ukončení vzdělání a buď zařazení do pracovního procesu, nebo postup na další školu. Zvláštními uzlovými body v sociálním vývoji mladého člověka jsou volba partnera a zakládání vlastní rodiny. Na ně pak většinou navazuje narození dítěte. Délka sociálního zrání je podle výzkumů dána také délkou studia. Učňovská mládež (60 % všech mladých lidí) se setkává s realitou pracovního procesu dříve než ostatní středoškolská a hlavně vysokoškolská mládež. Sociální dospělost tak nastupuje podstatně dříve. Přípravná fáze socializace probíhá zhruba kolem 22 až 25 roku života. Dříve se osamostatňují od působení rodinného prostředí a dříve vstupují do praxe, zakládají rodinu. Jsou skupinou daleko homogennější a většinou pocházejí z dělnických rodin. Jejich kritičnost vůči společnosti vyplývá jednak z poměrně dobré znalosti samotné praxe a jednak z menší znalosti širších a spíš teoretičtějších souvislostí.¹¹¹ Pokud mladý člověk odkládá vstup do pracovního procesu, ať už z důvodu dalšího studia nebo z důvodů situace kterou nejsou schopni sami řešit, pak hovoříme o prodlouženém moratoriu neboli odložené sociální dospělosti. Ta je spojena s výraznými obtížemi a problémy vyplývajícími z rozporu mezi dospělostí biologickou,

---

¹⁰⁹ Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 83-94.

¹¹⁰ ŘÍČAN, P.: *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 227-229.

¹¹¹ Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 81.

psychickou a nedospělostí sociální. Přípravná fáze profesionalizace a realizační fáze se může posunout k 25 až 30 roku života.¹¹²

Proto otázku potřeb je nutno vnímat v širších souvislostech, zejména z hlediska vývoje osobnosti člověka a skupiny mladých lidí jako nové sociální skupiny společnosti.^{113 114}

Maslow přímo neříká, že jeho hierarchie potřeb vystihuje celoživotní růst osobnosti v tom smyslu, že by každému stádiu dominovaly určité potřeby. Seberealizační potřeby se mohou prosadit již v mládí, snad již kolem dvacátého roku života. Přesto je vidět analogie s Eriksonovou cestou ke zralosti a seberealizační potřeby odpovídají do značné míry generativně (zralému rodičovskému postoji) a integritě, úsměvné moudrosti stáří.¹¹⁵ v německých výzkumech hodnotové orientace adolescentů byly zjištěny preference autonomie a sebeurčení, objevují se generační rozdíly ve smýšlení a negativní poměr ke světu dospělých spolu s reformistickými tendencemi.¹¹⁶ Potřeba sebevymezení je obsažena v procesu vytváření nového pojetí vlastní identity, kdy se dospívající aktivně snaží uskutečnit svou představu, kým by chtěl být. Rozvoj identity závisí na dosažené úrovni kognitivních schopností, emoční zralosti, ale i socializací jako individualizačního aspektu. s tím souvisí úsilí o hlubší sebepoznání, vymezení sebe sama, svých schopností a možností jako základ pro další rozvoj identity. z hlediska sebeakceptace, která souvisí s mnohonásobnými proměnami a nejistotou v období adolescence, jsou obvyklé i problémy s přijetím sebe sama.¹¹⁷

---

¹¹² Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 78-82.

¹¹³ Vymezení mládeže jako sociální skupiny je patrné na čtyřech hlavních potřebách mládeže Evropy, které vzešly z diskuzí vedených k vytvoření Bílé knihy o mládeži z roku 2001. Jsou jimi potřeba nezávislosti, stabilních hodnot, potřeba zapojení ve společnosti a potřeba rozšiřování a schválení prostoru pro experimentování.

¹¹⁴ Srov. SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 16, 18, 22, 28.

¹¹⁵ Srov. ŘÍČAN, P.: *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 53.

¹¹⁶ NAKONEČNÝ, M.: *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 417.

¹¹⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 403.

Kromě zmíněných aspektů, na kterých závisí rozvoj identity, existuje další aspekt, ke kterému psychologická bádání dětí a dospívající mládeže pohlíží s nedůvěrou (kořeny implicitní nedůvěry psychologie v náboženství). Je to aspekt spirituálního vývoje.¹¹⁸ Přitom empirická studia duchovního rozvoje u mladistvých naznačují, že náboženství a spiritualita jsou spojovány s pozitivními důsledky na vývoj mladých lidí. Jsou to sociální dovednosti, zdraví, akademické úspěchy, občanská angažovanost, a hlavně předpoklady pro řešení identity, hledání smyslu a smysl života.¹¹⁹

Gender

I. S. Kon zdůrazňuje, že existují rozdíly mezi chlapci a dívkami. Chlapci dospívají i po pohlavní stránce později a jejich pohlavní dospívání je bouřlivější než u dívek. Pro chlapce je typická fáze tzv. mladistvé hypersexuality, pro kterou je charakteristická zvýšená pohlavní vzrušivost a zvýšení erotických zájmů a fantazie. u dívek je pohlavní vývoj jiný. Dívky dosahují pohlavní zralosti dříve než chlapci a probíhá pozvolněji. Erotickým citům dívek předchází potřeba psychické blízkosti s chlapcem.¹²⁰ Reakcí na probuzený sexus je onanie, první heterosexuální styky mívá většina dospívajících až mezi 14. – 16. Rokem (především učňové a učnice, studenti a studentky řidčeji). Nezřídka dochází k předčasnému otěhotnění a k potratům u nezletilých dívek, což sebou přináší četné komplikace. První sexuální zkušenosti mohou mít často rozhodující vliv na další psychosexuální vývoj, zejména na sexuální citění a zaměření sexuálních apetencí.¹²¹

V chování a prožívání je také rozdíl. v dívčí skupině je kladen důraz na otevřenou komunikaci a sdílení pocitů. Pozitivně bývá hodnocena inteligence, upřímnost a důvěra. Naopak pro skupinu chlapců bývají ceněny společné zájmy a aktivity, síla osobnosti,

---

¹¹⁸ Srov. VOLNÝ, V. [online] *Přednášky*. [cit. 2012-03-9] Dostupné na WWW: www.cmtf.upol.cz/fileadmin/user_upload/.../Volny-prednaska.doc.

¹¹⁹ ROEHLKEPARTAIN, E. C. (2004) [online]. *Exploring scientific and theological perspectives on children's spirituality*. In D. Ratcliff (Ed.), *Children's spirituality: Christian perspectives, research, and applications* (pp. 120-132). Eugene, OR: Cascades Books. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: <http://www.search-institute.org/csd/reading-lists/recent>.

¹²⁰ Srov. KON, I. *Kapitoly z psychologie dospívání*. Praha : SPN, 1986, s. 75.

¹²¹ NAKONEČNÝ, M.: *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 417.

originálnost, odvážnost, smysl pro humor a schopnost zůstat v klidu. Chlapci na dívkách kritizují jejich citlivost, uříkavost, užalovanost a pomlouvání. Dívkám se zase nelíbí chlapecká hrubost, vulgárnost, hlučnost a vychloubačnost.¹²²

V celkovém počtu uváděných problémů nebylo významného rozdílu mezi chlapci a dívkami. Výrazná diferenciacie se projevila z hlediska jednotlivých kategorií. v případě problémů zdravotních, ve využívání volného času a problémech celospolečenského charakteru, se vyskytují těžkosti zřetelně více u chlapců. Naopak životní problémy v rodině, ve vztazích ke svým vrstevníkům provází více dívky.¹²³

Své plány do budoucna chlapci i dívky ve věku od 14 do 18 let zaměřují na prvním místě do oblasti emocionální (hluboké citové prožitky, láska). Na druhém místě do svých plánů chlapci promítají hodnoty intelektuálního charakteru (další poznání, zvyšování kvalifikace) a dále hodnoty materiální (vyjadřují tendenci ke konzumnímu způsobu života). Dívky se na druhém místě ve svých životních plánech orientují na hodnoty estetické (preferují eleganci, krásu v celém svém okolí) a dále plánují zajímavý a hlavně klidný, bezkonfliktní život. Za zajímavé pokládáme zjištění, že v rámci svého budoucího povolání považují mladí za nejdůležitější kromě potřeby rozvíjet poznání, dalšího intelektuálního růstu také potřebu užitečnosti společnosti a společenského zaangažování (především chlapci) a pomoci druhým lidem, nastolování dobrých mezilidských vztahů.¹²⁴

Z výzkumu představ mladých lidí o budoucnosti se objevila tato diference. u chlapců se víc jak 25 % výrazně soustřeďuje na práci, popis vlastního zaměstnání, jen u 10 % chlapců jde o soustředění na volný čas. u dívek je tomu právě naopak. Rozepisují se v mnohem větší míře o době mimopracovní než o zaměstnání. Všednost a tendence ke stereotypu všedních dnů je ve větší míře patrná u dívek.¹²⁵

---

¹²² Srov. MACEK, P.: *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 47.

¹²³ Srov. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy.* Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 95.

¹²⁴ Srov. SEVEROVÁ In KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy.* Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 99.

¹²⁵ Srov. BLÁHA In KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy.* Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 100-102.

Vrstevnícká skupina

Častým, oblíbeným a významným způsobem realizace volného času dětí a mládeže je jejich sdružování. v základu je, na rozdíl od rodiny a školy, dobrovolným rozhodnutím mladého člověka do sdružení vstoupit a účastnit se na jeho činnosti. Pokud se mladý člověk nerozhodne pro vstup do sdružení, pak alespoň naplňuje potřebu navazovat neformální mezilidské kontakty. Nejsnazší je to pro mladého člověka ve vrstevníckých skupinách, které vznikají nejprve v místě bydliště, a později se jejich rozsah působení zvětšuje. Neformální vrstevníckou skupinu vytvářejí mladí lidé blízkého věku a obdobného zájmu, často také téhož pohlaví a blízkého sociálního statusu. Příslušnost k takové skupině poskytuje zázemí a pocit bezpečí, kompenzuje jejich sociální a citovou deprivaci, dává prostor pro vytváření sociálních vztahů. Tento význam vrstevnícké skupiny je někdy pro členy stejný jako obsah činnosti.¹²⁶

Autoři Sak a Saková ve svých výzkumech uvedli, že denně se schází s přáteli 49% mladých lidí, a většina zbývajících, tj. 42% mladých, se setkává se svými vrstevníky alespoň jednou týdně. Tento fakt podtrhuje skutečnost, že vrstevnícké vztahy jsou podstatným atributem dospívání a vrstevnícká komunikace je klíčová při utváření identity jedince.¹²⁷

Potřeba kontaktu s vrstevníky je považována za jednu z nejvýznamnějších potřeb školního věku. Vrstevnícká skupina se stává významným socializačním prostředím. Její vliv není institucionalizován a připouští větší variabilitu v socializačním rozvoji, ...¹²⁸

Skupiny posilují sociální identitu jedince, uspokojují jeho důležité sociální potřeby být s lidmi (sounáležitost), být akceptován, získat uznání a dávají prostor pro seberealizaci. Míra uspokojení je významná z hlediska vnímání skupinového dění členem skupiny, a saturace je závislá na uspokojení vlastních individuálních potřeb vně skupiny.¹²⁹

---

¹²⁶ Srov. HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, s. 98-99

¹²⁷ Srov. VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno : Print-Typia, 2001, s 48.

¹²⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 292.

¹²⁹ Srov. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 159.

Identifikace s vrstevnickou skupinou je jedním z mezníků socializace. Vrstevníci uspokojují mnohé potřeby a do jisté míry se překrývají s uspokojováním potřeb rodiči. Zejména uspokojování potřeby citové jistoty a bezpečí poskytuje mladému člověku emoční oporu v různých životních situacích. Někdy k podpoře citové jistoty stačí pouhá přítomnost vrstevníků. Vrstevníci jsou srovnatelní, jsou na stejné úrovni, představují rovnocennou referenční skupinu.¹³⁰

Vztahy s vrstevníky mohou uspokojovat různé psychické potřeby. Potřebu stimulace saturuje kontakt s vrstevníky skrze společné aktivity a prožitky. Potřebu smysluplného učení saturují skrze zkušenosti, které je spojují a dávají jim možnost experimentů s řešením různých situací, jsou zdrojem sociálního učení, kdy se stávají neformálními autoritami, skupina má referenční význam pro porovnávání zkušeností (nejen zkušeností s rodiči) a zpětnou vazbu. Potřebu jistoty a bezpečí nachází alespoň částečně v zázemí vrstevnické skupiny oproti oslabujícímu pocitu zázemí v rodině. Adolescent hledá oporu u vrstevníků, kteří jsou v podobné životní situaci. Více než kde jinde vrstevnická skupina saturuje potřebu být akceptován a pomáhá získat uspokojivou prestiž, která snižuje nejistotu a pozitivně ovlivňuje rozvoj sebepojetí. Pozice (role), kterou si v ní dospívající získá, se stane důležitou součástí jeho identity. s tím je spojená potřeba moci (získání vlivu), jejíž vývoj je velmi individuální a závisí na kombinaci osobních vlastností, jako jsou rozumové schopnosti kombinované s vysokou sociální inteligencí. Skrze skupinové normy, které bývají pro jistotu členů radikální a nekompromisní, si dospívající saturuje potřebu určit si vlastní pravidla, která vyplývá z tendence k osamostatnění od dospělých. Pokud si adolescent není schopný z nějakého důvodu vydobýt mezi vrstevníky svou pozici, může začít používat takových strategií, jako je vnucování, uplácení, lichocení, přijetí role šaška nebo otroka. Někdy může jít o změnu objektu, tj. dospívající přijímá kohokoli, kdo je ochoten akceptovat jeho. Často pak nejde o volbu kamarádů pro jejich atraktivitu, ale z důvodu potřeby mít alespoň někoho. Sociálně neúspěšné jedince přijímají opět spíše ti, kteří mají omezenější výběr. v podřadné roli mohou být akceptováni vrstevníky, kteří si takovým vztahem uspokojují svou potřebu dominance. Mohou rovněž skončit v podivné partě, protože potřeba být někým akceptován je tak intenzivní, že výměnou za její uspokojení

---

¹³⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 294.

jedinec přijímá hodnoty, o které by nikdy nestál a vzdává se těch vlastních. Osamělost je tak nepřijatelná, že východiskem z této party už není ani rodina, která mu vrstevnický vztah nahradit nemůže.¹³¹

Ve skupině se překrývají tři oblasti potřeb: potřeba vykonat společný úkol (hodnoty), potřeba jednoty skupiny a potřeby, které si sebou přináší jednotlivec (jako člověk a individualita). Tyto oblasti se vzájemně ovlivňují, pokud nastane jakákoli pozitivní změna v některém z nich. Například při úspěchu v dosahování společného cíle skupiny se vytváří pocit identity se skupinou (pocit „my“) a okamžik vítězství odstraňuje psychologickou propast mezi lidmi – morálka vzrůstá přirozeně. Nebo dobrá komunikace a rozvinutý duch party povede k větší pravděpodobnosti, že se skupině povede v oblasti činnosti dobře a spolu s tím se vytváří pro jednotlivce uspokojivější atmosféra. Anebo jedinec, jehož potřeby jsou uznávány a který cítí, že může svým způsobem podstatně přispět k řešení úkolu i skupině, bude přispívat v obou těchto oblastech. Na podobném principu pak dochází k oslabování jednotlivých oblastí potřeb, pokud nastane jakákoli negativní změna. v závislosti na cíly skupiny si v ní jedinec může uspokojovat potřeby fyziologické, sociální, potřebu bezpečí/jistoty a potřebu uznání. Otázka Maslowovy potřeby seberealizace, saturované skrze skupinu je složitější. Obecným znakem seberealizujících se subjektů je štěstí z toho, že úspěšně pracují na něčem, co považují za důležité. Zjednodušeně, že „spása“ je vedlejším produktem seberealizující práce a seberealizující služby. Ve významu seberealizace ve skupině je nezbytností společný externí úkol.¹³²

Ve vztahu k problémům je skupinové řešení zásadně lepší než individuální. Skupina je pohotová k riziku a dává prostor k okamžitému uvolnění reakcí subjektu společně s přírůstkem těchto reakcí. Má vliv na mínění svých členů a navíc skupinové cíle jsou nějaké hodnoty, po nichž členové skupiny touží, přičemž se uplatňuje určitá míra integrace potřeb členů skupiny s těmito cíly.¹³³

---

¹³¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, s. 371-375.

¹³² Srov. ADAIR, J. E. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004, s. 72-75.

¹³³ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997, s. 90-91.

3.4 Specifická situace návštěvníků nízkoprahových zařízení

Přestože je život dospívajících provázen množstvím komplikovaných událostí (rozpad rodiny, nové partnerské vztahy rodičů, časté stěhování, školní problémy), konfliktních společenských situací (delikventní činnost) a negativních zkušeností (zanedbávání a týrání v dětství, sexuální zneužívání, promiskuita, návykové látky a šikana), málokdy si uvědomují potřebu odborné pomoci, a proto běžně nevyhledávají obvyklé a standardní formy služeb. Pokud se do řešení událostí vloží například rodiče, kteří jsou schopni využít sítě podpůrných služeb, je jisté, že děti a mladiství v obtížných životních situacích nemívají ve valné většině zájem podílet se na těchto procedurách. v jejich případech se individuální potřeby a odborné podpůrné nabídky vzájemně míjejí rovněž proto, že nedovedou či nemohou rozpoznat službu vhodnou a přiměřenou jejich situaci. Mnohdy o možné pomoci vůbec nevědí či o ní mají špatné informace. Převážně ale ani nechtějí navazovat kontakt (či se přímo vyhýbají zájmu a pozornosti) s institucemi kvůli nedobré zkušenosti ze svých dřívějších pokusů nebo ze studu a strachu. Značný vliv na neproduktivní postoje k pomáhajícím institucím má mnohdy to, jakým způsobem bývají služby koncipovány včetně zajištění potřebné intimity a důvěrnosti, jak se prezentují a jaké nároky kladou na mladé lidi, hledající psychologickou pomoc a sociální oporu. Nelze opominout jeden ze základních zdrojů odmítnutí a vyhýbání se zájmu institucí. Tím je mezigenerační problematika a neztotožnění se s obecně přijímanými normami většinové společnosti. Negativistický postoj některých dospívajících je vyjádřen životním stylem spojeným s určitou subkulturou či alternativní kulturou mládeže. Například: *Lze si jen těžko představit, že mladistvý neuspokojovaný poměry doma a nespokojený s učebním oborem, který volil jako východisko z nouze, uvidí „svůj problém“ v pravidelných a nadměrných návštěvách oblíbené technoparty (a užívání tanečních drog), díky nimž pak není schopen dostát jiným, sociálně akceptovaným činnostem – školní docházce a praktické výuce, zaměstnání apod.* Navázání osobního kontaktu je nejen nezbytnou podmínkou, ale samo o sobě i významnou cílovou hodnotou specializované odborné činnosti, kterou proto pojmenováváme kontaktní prací nebo také nízkoprahově organizovaným působením.¹³⁴

---

¹³⁴ Srov. JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 368-370.

Hlavní strategie nízkoprahových služeb a obsah jejich činností směřují v terénní praxi zejména k následujícím cílům. Snižování bezprostředních zdravotních či sociálních rizik vyplývajících z nějakého rizikového chování (delikvence, přenos pohlavních chorob, sebevražednost, dopravní nehodovost). Minimalizaci různých druhů interpersonálních konfliktů (mezigenerační konflikty, útoky z domova, konflikty mezi skupinami či jednotlivci). Zprostředkování kvalifikovaného řešení problémů a zejména jejich identifikace a přijetí klientem, kdy popírání výskytu obtíží je u mnoha psychosociálně nezralých jedinců obvyklým postojem a obranným mechanismem (rozhovory, doprovod, intervence, podpora při vyřizování úředních věcí). Snižování nebezpečí sekundární deviace a patologizace (osvěta vůči majoritě, hájení práv dospívajících na místo setkávání, mediace při jednáních). Stabilizace nepříznivé situace a rozšíření životních možností a příležitostí (azylové bydlení, snižování dávek drogy, nabídka příležitostné brigády, zaškolení na nějakou práci).¹³⁵ Epstein, Reid, Task zavedli typologii řešených psychosociálních problémů terénní sociální prací. Zahrnuje následující okruhy: interpersonální konflikty, nespokojenost v sociálních vztazích, problémy s formálními organizacemi, obtíže při naplňování rolí, problémy vznikající v souvislosti se sociálními změnami, reaktivní emocionální úzkost, nedostatečné zdroje, potíže s chováním.¹³⁶

I když Macek zdůrazňuje, že adolescence nemá jako základní charakteristiku konflikty, zvraty a krize, zůstává skutečností, že je to velmi citlivé období pro rozvoj tzv. rizikového a problémového chování. To je v zásadě dvojího druhu. Poškození zdraví adolescentů a chování adolescentů spjaté s ohrožením společnosti. Mezi oblasti problémového chování současných adolescentů se podle Durkina, Schulenberg, Maggse a Hurrelmana nejčastěji zařazují: delikventní chování a páchaní trestné činnosti, užívání drog, sexuální rizikové chování, poruchy příjmu potravy, sebevražedné

---

¹³⁵ Srov. JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 378-379.

¹³⁶ Srov. JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, s. 199

pokusy a dokonané sebevraždy, a agrese, násilí, šikana, týrání (včetně rasové nesnášenlivosti a diskriminace některých skupin).¹³⁷

Kromě rizikového chování se nízkoprahově orientovaná práce zaměřuje i na životní krize. Definicí životní krize se H. Kolitzus a W. Freuerlein pokusili definovat takto: „krize je v krátkém čase se vyostřující situace, kterou postižený již není schopen překonat a pomocí vlastní strategie zvládnout vnější nebo vnitřní zátěže.“¹³⁸ z hlediska vzniku a následného vývoje se rozlišují krize traumatické a krize v důsledku životních změn. Traumatické krize se projevují jako bolestivé a nepředvídatelné stavy, jež náhle narušují lidskou existenci a ukazují sociální realitu jako nespolehlivou, ohrožující či nepřátelskou. Bývají způsobeny nečekanými vnějšími podněty, jako pracovní úrazy, silniční nehody, zranění snižující kvalitu života a společenského uplatnění či chronické choroby s vleklou léčbou. Traumatické krizové stavy mohou být rovněž zapříčiněny silným emočním otřesem, jako nenadálá smrt blízkého, spontánní potrat, narození postiženého dítěte. Mezi události vyvolávající citový šok a následnou krizi řadíme zážitky, při nichž byl jedinec obětí či svědkem fyzického násilí na blízkém člověku obzvláště když je bolest spojena s urážením lidské důstojnosti a ponižováním. Dále traumatickou krizi vyvolává nenadálá výpověď ze zaměstnání, vyloučení ze studia, ztráta majetku, sociální úpadek rodiny, pozbytí soběstačnosti a nezávislosti či bezdomovectví. Vyvolavatelem krizí tohoto typu bývá rovněž policejní vyšetřování, soudní stíhání či hrozba vězením. Obtížemi a krizemi vzniklé v důsledku životních změn bývá opuštění rodičovského domu s nezvyklou volností nebo nezajištěností či změna bydliště, nečekané těhotenství. Klimpl poukazuje, že pro řadu těchto krizí je příznačný rozpor mezi dlouhodobě sprádanou fantazií a životní realitou. Další krize může způsobovat přechod po dokončení studií do zaměstnání, nedostatečná školní příprava na řešení problémů či špatné sociální vztahy na pracovišti.¹³⁹

---

¹³⁷ Srov. MACEK, P. *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 77.

¹³⁸ Srov. JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích.* Praha: Themis, 2004, s. 163.

¹³⁹ Srov. Tamtéž, s. 166-173.

Kromě výše uvedených krizí se Svoboda domnívá, že pro sociální skupinu neorganizované mládeže také odpovídá charakteristika moratoria identity.¹⁴⁰ Pro tento stav, který přináší kritické otázky, však mladý člověk zatím není dostatečně vybaven. Charakteristické je, že se adolescentovi jeví dospělost příliš náročná a nepřitažlivá a proto ji odkládá. Odmítá se jakkoli zavazovat, experimentuje se životem, staví se nedůvěřivě k institucím.¹⁴¹ Pasivita, hédonistický způsob života, typická vyprázdňenost a nechť převzít jakoukoli zodpovědnost. Tyto charakteristiky již na první pohled zcela vystihly status moratoria identity adolescentů, jak jej dříve popsal psycholog James E. Marcia.¹⁴² Podle Ericsona je hledání vlastní identity tradičně chápáno jako vývojový úkol pro období adolescence. Přístup k tématu identity se však v posledních letech výrazně mění a z vývojového úkolu adolescence se stává celoživotní téma. Podle Hartera být autentickým člověkem je jedním z nejdůležitějších motivů adolescentů. Podle Baumeistera však vede mnohdy k ambivalentním pocitům, protože touha po „pravém já“ se může měnit až v jakési „břemeno jedinečnosti“. Vysoká potřeba vědomí vlastní ceny a kontroly může vést k přecenění vlastní vůle a nadměrnému sebeovládání nebo naopak k rezignaci na možnost sebeovládání. Může jít rovněž o kombinaci obou pocitů, o zničující ambivalenci a ztrátu smyslu vlastního života. Podle Čermákové se hovoří o poruchách identity u adolescentů. Zažívají informační chaos, což zpětně zvyšuje jejich úzkost. Společenská nabídka neuspokojuje jejich možné budoucí kariéry, obvykle mají ambivalentní či negativní vztah k dospělým autoritám. Vlastní rodiče často vnímají jako morálně zdiskreditované. Jejich přáním je vlastní nezávislost, mají-li však o sobě rozhodovat, často se necítí dostatečně kompetentní. Mají vysoké a nespecifické aspirace, dívky často neakceptují svojí pohlavní roli a jsou u nich časté poruchy příjmu potravy. Někteří hledají prostředek k snížení vlastní úzkosti v orientaci

---

¹⁴⁰ Srov. SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 31.

¹⁴¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 20-21.

¹⁴² SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2007, s. 108.

na peníze, luxus a příjemný pohodlný život – z nich se často stávají mladiství delikventi. Část volá o pomoc demonstrativními suicidálními pokusy.¹⁴³

Úzkostí zahlcený jedinec začíná snadno pochybovat o schopnosti překonat těžkosti a problémy vyřešit¹⁴⁴, což nesouvisí pouze s krizovými situacemi, ale i s řešením každodenních problémů a starostí. Adolescenti jsou ve svém každodenním životě konfrontováni s řadou takových starostí a problémů. Týkají se rodinného života, školy, vztahů s vrstevníky i obtíží souvisejícími s trávením volného času a starosti běžné i u dospělých (zdravotní problémy, nespokojenost s vlastním chováním atd.). Podle Lazaruse a Folkmana tedy nejde o mimořádné události, ale o tzv. chronické starosti a obtíže. Většina lidí je považuje za běžné, přesto však významně ovlivňují zdraví a osobní pohodu. Jejich chronický charakter pak vede k tomu, že pro ně člověk mobilizuje méně sil, jak tomu může být v případě nečekané zátěžové události. Klíčovou otázkou přitom je, co vnímají a pociťují jako problémy a těžkosti sami adolescenti. v tomto smyslu je i vhodné označení adolescentní starosti, neboť právě to vyjadřuje subjektivní aspekt těžkostí. Ruisel zavedl klasifikaci, která v daleko větší míře reflektuje subjektivní pocitovou a prožitkovou oblast života adolescentů (strach ze selhání ve výkonové situaci, vegetativní poruchy, problémy s učením, sociální úzkost, kognitivní úzkost, vzdávání se, sociální zablokování, fyzická nedokonalost, podezřívavost, roztržitost, malá koncentrace, obecná úzkost, pocit celkové nedostatečnosti, nepřiměřené sebehodnocení, selhávání paměti, sociální zranitelnost, nedostatek sebekontroly, kognitivní selhávání, zapomínání, malá flexibilita).¹⁴⁵ Také výzkumy v rámci Euronet Pilot Study se zaměřily na různé oblasti subjektivního prožívání a hodnocení denních aktivit. Největší frekvence běžných starostí a problémů se týkala školy. Problémy s penězi byly druhou nejfrekventovanější oblastí. Vyšší četnost měly také problémy s přítelkyní či přítelem a problémy s rodiči (zhruba třetina adolescentů). Na nedostatek vlastního soukromí doma si stěžovala asi čtvrtina adolescentů. Dalšími

---

¹⁴³ Srov. MACEK, P. *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 114-115.

¹⁴⁴ Srov. JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích.* Praha: Themis, 2004, s. 160-161.

¹⁴⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 72-73.

četnějšími starostmi byly problémy při trávení volného času (více chlapci) a zdravotní problémy (ve větší míře dívky).¹⁴⁶

Jak mladý jedinec ve chvílích obtíží reaguje, není jen obrazem jeho aktuálního tělesného a duševního stavu, ale především otázkou dřívějšího sociálního učení, zejména toho, které se odehrávalo v jeho raném dětství, kdy je člověk na vnímané podněty nejcitlivější a snadno je nekriticky přijímá. Bohatství poznávacích činností a rozvoj schopností symbolizace a imaginace jsou důležitými činiteli, jež člověku pomáhají chovat se nestereotypně a nacházet nová východiska či alternativní řešení v obtížných životních situacích. Lze shrnout konstatováním, že zátěžovými a krizovými situacemi prochází téměř každý, patří k životu a je nepravděpodobné, že by se jim dalo zcela vyhnout. To, co různé lidi rozlišuje co do úspěšnosti při vyrovnávání se s nastalými problémy, je celková strategie, jak zacházejí s vlastními silami a s nabízenými možnostmi. Rozhodující pro tuto strategii, více než samotná objektivní situace, je prožívání a vnímání. Společně s přechodným citovým vyladěním jde o optimistický či pesimistický postoj vůči světu. a právě v subjektivitě tohoto postoje je skryta příčina prožívání uspokojení nebo naopak stresu z nově vzniklé situace, která může být vnímána jako životní krize. Například reakce na úspěšné přijímací zkoušky na vytouženou školu v cizím městě. Mnoho dospívajících to vnímá jako příležitost k emancipaci a seznámení s novými zajímavými lidmi. Jiní adolescenti se předem bojí, že budou v neznámém prostředí, na všechno sami a spolubydlící budou nepříjemní.¹⁴⁷ Řada studií dokládá rozdíly ve zvládnání zásadních životních událostí ve spojitosti s optimismem. Optimismus se pojí s vyhledáváním sociální opory a zdůrazňováním pozitivních stránek stresové situace. Pesimismus se naproti tomu pojí s popřením, distancováním se a zaměřením na cíl, jehož dosažení stresor narušuje. Cobb definoval sociální oporu jako odraz informací od ostatních, že mají jedince rádi, zajímají se o něj, váží a cení si ho, a je součástí komunikační sítě a vzájemných závazků. Takové informace mohou pocházet od partnera, milence, dětí, přátel či z prostředí společenských a komunitních kontaktů, jako jsou církve či společenské kluby. Měření

---

¹⁴⁶ Srov. MACEK, P. *Adolescence. 2. uprav. vyd.* Praha: Portál, 2003, s. 102-104.

¹⁴⁷ Srov. JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích.* Praha: Themis, 2004, s. 161-163.

struktury sociální opory odráží sociální integraci či zakořeněnost jedince do sociálního prostředí hodnocením existence či kvality jeho sociálních vztahů (např. stav, počet přátel). Měření funkce sociální opory je hodnocením, do jaké míry slouží interpersonální vztahy konkrétní podpůrné funkci (např. emoční, instrumentální, náležení a hodnocení). House navrhnul tyto typologie měření. Emoční podporu jako poskytování empatie, péče, lásky lze měřit položkou: „Když jsem sklíčený a osamělý, mám někoho, s kým si mohu promluvit a kdo mi porozumí.“ Instrumentální podporu, tedy hmatatelnou pomoc lze měřit položkou: „Kdybych onemocněl, je někdo, koho mohu požádat, aby se o mě postaral.“ Podporu náležení, tedy sociální kontakty lze měřit položkou: Kdybych se rozhodl vyjet si na den z města, mám někoho, koho mohu požádat, aby jel se mnou.“ a podporu hodnocení, tedy zpětnou vazbu pomáhající sebehodnocení, lze měřit položkou: „Když si nejsem jistý, zda jsem jednal správně, je někdo, na jehož názor se mohu spolehnout.“¹⁴⁸

Na závěr této kapitoly bych rád zdůraznil, že lidský život je běžně plný nejrůznějších proměn, oproti očekávání se vyskytujícími komplikací a překážek, které nám brání v uspokojování obvyklých přání a potřeb. Schopnost přizpůsobení se změnám a vyrovnání se s nimi je jednou ze základních charakteristik dynamiky lidské existence a konec konců i hnací silou duchovního růstu.¹⁴⁹

4 Výzkum potřeb návštěvníků nízkoprahového klubu Oráč

V klubu Oráč pracují profesionální pedagogicko-sociální pracovníci, kteří by ve svých postupech měli zohledňovat potřeby návštěvníků. Tvorba programů přirozeně vychází z jejich zájmů a potřeb. Avšak profesionální práce by neměla vycházet z pouhé intuice a subjektivních pocitů, měla by stavět na vědeckých poznatcích. Při práci s lidmi a obzvláště v otevřené práci s mládeží je důležité sledovat vývoj společnosti, místní specifikum lokality, ve které mládež vyrůstá, a jejich potřeby, které se mění s přicházejícími trendy. Profesionální práce by tedy měla vycházet z nejnovějších odborných poznatků s ohledem na výzkumy pro samotnou aplikaci do praxe. To by pak

---

¹⁴⁸ Srov. HEWSTONE, M. Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie. Praha: Portál, 2006, s. 606-607.

¹⁴⁹ Srov. JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 159.

mělo být zohledňováno při tvorbě programů pro lepší efektivitu a zkvalitňování života mládeže. Proto jsem se rozhodl zmapovat potřeby návštěvníků klubu Oráč a utřídit je do kategorií pro lepší přehlednost za použití sekundární obsahové analýzy dostupných oficiálních dokumentů. v těchto dokumentech si pedagogicko-sociální pracovníci vedou poznámky o práci s jednotlivými účastníky po dobu několika let, a proto by tyto zdroje měly být dostatečně bohaté na to, aby se v nich daly vyhledat jednotlivé deklarované potřeby mládeže. Ty se dají shrnout do celkového přehledu, který může posloužit jako ucelený náhled na dosavadní praxi. a navíc může být zohledněn i do praxe budoucí.

4.1 Potřeby návštěvníků nízkoprahového zařízení

Na základě souhrnu teorie z odborných zdrojů jsem stanovil systém typů potřeb adolescentů, který zpřehlední jednotlivé deklarované potřeby.

- viscerogenní potřeby
- psychogenní (sociálně vztažné) potřeby
  - potřeby ve vztahu k objektům
  - potřeby sociálního sebeprosazování
  - potřeby projevu síly a poskytování
  - potřeby ubližování
  - potřeby mezilidských vztahů
  - potřeby sociální
- potřeby sebeaktualizace a spirituální potřeby
- zájmy (odvozené potřeby)
  - poznávací, estetické, sociální, o přírodu, zájem obchodní, technický, rukodělný, zájem o hmotný materiál, zájmy výtvarné a zájmy sportovní (u mládeže dle Stavěla)
  - mocenské, náboženské a teoretické, vědecké, venkovní a zájem o úřadování

Sebeaktualizační potřeby jsou zde vnímány jako potřeby růstu a přesahu společně se spirituálními potřebami. Zájmy zřejmě nejsou zařaditelné do určité skupiny potřeb. Mají pudový základ, jejich provozování je sociálně vztažné, a pokud je zájem spojen s hodnotovou orientací jedince (ne jen silným zájmem), popř. prostupuje životním

stylem jedince, pak rozvíjí jeho osobnost a stává se seberealizační potřebou. První stránkou zájmů je, že jsou neuspokojitelné - saturace spočívá v provádění činnosti (indukce vzrušení). Druhou stránkou zájmů je, že jsou typem potřeb, které nejsou konečné a nedají se naplnit konečnými věcmi (cílovými objekty), což naznačuje určitý přesah existence. Dle mého názoru závisí na druhu zájmů ve vztahu k osobnosti jedince, to však nebude cílem této práce. Přesto, s ohledem na počátek utváření identity jedince v období adolescence a významu zájmů při tomto procesu, jsem zájmy uvedl jako další typ potřeb.¹⁵⁰

Shrnutí potřeb mládeže z použité odborné literatury a jejich rozdělení do typů dle výše uvedeného systému typů potřeb:

Viscerogenní potřeby

Adolescenti si musí uspokojovat všechny fyziologické potřeby k zachování tělesné rovnováhy. Za nejvýznamnější potřeby z hlediska vývoje jsou uváděny potřeby jistoty a bezpečí, prostoru pro experimentování (společně se sociogenní potřebou), odpočinku a sexu. z hlediska potřeb saturovaných ve vrstevnické skupině a potřeb budoucích žádné významné fyziologické potřeby uváděny nejsou. Pouze z hlediska problémů jsou uváděny momenty ohrožující zdraví.

Sociogenní potřeby

K potřebám vztahujícím se k objektům je v použité odborné literatuře pouze zmínka potřeby konzumu v rámci budoucích potřeb.

Mezi potřeby sociálního sebeprosazování lze zařadit potřeby zvládnutí obtížných životních situací, rovného přístupu, kompetence (reformistické tendence), sebeakceptace, získání uznání. Ve skupině si adolescent může saturovat potřeby prestiže, moci, dominance, podřadnosti.

Projevy síly a poskytování se odráží u adolescentů v potřebě samostatnosti a ve skupině v potřebě napodobování.

---

¹⁵⁰ Musil, Bradshaw, Tolman, Murray, Alderfer, Maslow, Adair, Vágnerová, Nakonečný.

Ublížování se může u adolescentů projevit v potřebě vyhnutí odpovědnosti a potřeby ubližování mohou vyvolat problémy celospolečenského charakteru nebo mohou mít za následky zdravotní problémy.

Potřebou mezilidských vztahů je jistota a bezpečí, mínění subjektivně významných osob, hledání autenticity, vrstevnické skupiny, partnera, párového přátelství, utváření vlastních pravidel, schůzek s přáteli, sdílení pocitů, otevřená komunikace, společného zájmu/společných aktivit, psychické blízkosti s chlapcem, být s lidmi, být akceptován. Ve skupině si adolescent může naplňovat potřeby schůzek s přáteli/kontaktu, vrstevnické komunikace, jistoty a bezpečí, blízkosti, porovnávání, zpětné vazby, opory, akceptace, přijetí norem, určení vlastních pravidel, navazování neformálních kontaktů, spolupráce, sounáležitosti. v budoucnu si budou chtít adolescenti naplnit potřeby lásky, klidného bezkonfliktního života, užitečnosti, pomoci druhým lidem a dobrých mezilidských vztahů. v potřebách mezilidských vztahů se mohou odrazit problémy sociálního zdraví, celospolečenského charakteru, problémy v rodině a ve vztazích s vrstevníky.

Sociální potřeby adolescentů obsahují potřeby prostoru pro experimentování, sociální identity, intenzivních prožitků, okamžitého uspokojení, náplně volného času, více volného času, sledování médií, sportu, plánování schůzek s přáteli, sebeomezení a samoty. Ve skupině si mohou naplňovat potřeby stimulace, učení (smysluplného), zkušeností, aktivit, prožitků, experimentů, sociálního učení, sebevymezení, porovnávání a náplně volného času. Do budoucna cítí potřeby hlubokých citových prožitků, poznání, zvyšování kvalifikace, elegance a krásy, práce a volného času. Problémy se mohou vyskytnout v potřebě naplnění volného času.

Sebeaktivační a spirituální potřeby

Z hlediska vývoje mohou adolescenti pociťovat potřeby hledání vlastní identity, seberealizace a otázek otevřené budoucnosti – smyslu svého konání. Ve vrstevnické skupině si mohou saturovat potřeby rozvoje sebepojetí a seberealizace. Jako významnou budoucí potřebu adolescenti uvádí potřebu intelektuálního růstu a potřeby estetické. Problémy se mohou projevit v krizi vlastní identity. o spirituálních potřebách mládeže se ve vývojové psychologii téměř vůbec nepojednává.

Zájmy

Zájmy mládeže pro jejich variace nebylo třeba vyhledávat v odborné literatuře. Předpokládá se, že budou zaznamenány v dokumentech klubu.

4.2 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Cíl výzkumu:

Hlavním cílem výzkumu je zmapovat deklarované potřeby samotných návštěvníků klubu Oráč a utřídit je do kategorií pro jejich přehlednost. Práce a její výsledky by měly sloužit pracovníkům klubu Oráč k lepší orientaci v jednotlivých typech potřeb návštěvníků, a dále by mohly posloužit jako vodítko pro pedagogicko-sociální práci na klubu.

Výzkumná otázka:

Jaké typy potřeb návštěvníků jsou zaznamenány v oficiálních dokumentech klubu Oráč?

4.3 Charakteristika výzkumné metody

Pro výzkum bude použita sekundární analýza dokumentů. Za dokumenty se považují taková data, která vznikla v minulosti a byla pořízena pro jiný účel, než je účel tohoto výzkumu.¹⁵¹ Dokumenty klubu Oráč mají písemnou i elektronickou podobu. Tyto dokumenty nebyly vytvářeny k účelu mého výzkumu, přesto mají výpovědní hodnotu pro svůj obsah i pro kontrolu činnosti z venčí. Sekundární analýza byla zvolena z časových důvodů, protože velkou část dat již uvedených v dokumentech by jiné typy analýz a přidružených technik zkoumala mnohem déle. Další výhodou zvolené metody je analýza dat, která byla pořizována v delším časovém úseku (až 3 let) a záznamy v dokumentech nejsou zkresleny jako by tomu bylo v případě otázek výzkumníka, ke kterému by subjekty neměly důvěru anebo by subjekty mohly stylizovat své výpovědi s vědomím, že jde o výzkum. Navíc dokumenty kromě jiných zjištění slouží i k zjišťování potřeb a nespornou výhodou je velikost výzkumného souboru.

---

¹⁵¹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha : Portál, 2005, s. 204.

4.4 Popis výzkumného souboru

Výzkumným souborem budou adolescenti ve věku 13 - 26 let, kteří navštěvují klub Oráč podle záznamů v oficiálních dokumentech po dobu minimálně půl roku a bude možno jejich subjektivní potřeby zkoumat v dokumentech klubu Oráč. Důvodem takového výběru je výpovědní hodnota dokumentů vzhledem k množství zaznamenaných informací, kdy typy potřeb výzkumného souboru bude možno lépe identifikovat na základě širšího kontextu. Podle těchto kritérií bude výzkumným vzorkem 66 adolescentů.

4.5 Technika sběru dat

Technikou sběru dat bude souhrn informací z oficiálních dokumentů na základě vytvořeného výzkumného nástroje, který bude blíže popsán v následující kapitole.

Oficiálními dokumenty klubu Oráč jsou dokumenty vnitřní, obsahují citlivé osobní údaje návštěvníků a jejich obsah je vázáný přísnou mlčenlivostí. o to víc, že klub Oráč nabízí účastníkům anonymitu a pro větší důvěru neobsahují celá jména, datumy narození a přesná místa bydliště. Dokumenty se skládají z dílčích částí, kterými jsou písemné dohody, individuální plány, income dotazníky a zápisy z jednotlivých kontaktů.

Písemné dohody sepisují pracovníci zhruba do pěti návštěv účastníka (prvokontakt). Obsahují důležité informace pro návštěvníka, který do dohody také sám vpisuje ty služby, které by chtěl osobně využívat a své momentální přání ve formě cíle, který může obsahovat deklarovanou potřebu. Dohody jsou sepisovány přibližně na dobu jednoho roku, a pokud účastník navštěvuje klub déle než jeden rok je s ním sepisovaná nová dohoda. Pro účely výzkumu budou analyzovány obě položky, které účastník vpisuje sám, tedy chtěné služby a cíle.

Individuální plány jsou sestavovány účastníkem společně se zaměstnancem, účastník jednotlivé položky vpisuje sám. Plán často navazuje na cíl v dohodě. Účelem individuálního plánu je doprovázení účastníka při řešení problému či plánování rozvoje jakéhokoliv zájmu. Pro účely výzkumu je důležitý zejména cíl plánu (který bývá často

identický s cílem ve smlouvě) a ostatní položky budou zohledňovány při analýze pouze pro identifikování případné potřeby.

Income dotazník není z výzkumného hlediska pravým dotazníkem, ale spíše vodítkem pro zjišťování údajů o novém návštěvníkovi a tyto údaje jsou vpisovány pracovníkem do jednotlivých položek. Cílem income dotazníku je identifikace rodinného a sociálního zázemí, lokality, ve které se účastník pohybuje, typu školy nebo zaměstnání, možného rizikového chování, případného kontaktu s dalšími institucemi ve vztahu k společenským problémům a identifikace zájmů, kterým je v dotazníku věnovaný velký prostor. Zde budou pro účely výzkumu využita veškerá uvedená data, která poslouží zejména k charakteristice výzkumného souboru, a dále bude použita k zmapování specifické situace návštěvníků, která primárně neslouží pro cíl výzkumu, ale je možné, že souhrn těchto informací bude mít souvislost s výsledky výzkumu. Pro potřeby výzkumu a cíle bude dále dostatečným zdrojem informací položka deklarovaných zájmů návštěvníků.

Zápisy z jednotlivých kontaktů provádí zaměstnanec a eviduje je pomocí elektronické databáze. Účastník si je vědom, že jsou tyto zápisy prováděny a kdykoliv na požádání si veškeré zmíněné dokumenty může přečíst v tištěné podobě. Tištěné dokumenty (včetně tří předchozích) jsou uzamčeny z důvodu ochrany citlivých údajů v kontaktní místnosti pracovníků. Jednotlivé kontakty zapsané v osobní složce návštěvníka mohou probíhat na různých místech a v nejrůznějších situacích. Například pracovník kontaktuje návštěvníka v terénu nebo na klubu, ve skupině vrstevníků, kde může užívat i návykové látky nebo jakkoliv trávit svůj volný čas nebo být v obtížné životní situaci. Pro účely výzkumu budou identifikovatelné potřeby pouze v těch kontaktech, kde je zaznamenaný kontext situace a zaznamenaný rozhovor se týkal prožívání účastníka (účastník přímo hovoří o svých potřebách, zájmech a radostech i starostech).

4.6 Tvorba výzkumného nástroje

Výzkumný nástroj odpovídá stanovenému systému potřeb, který je uveden již v kapitole 4.1 a který byl vytvořen na základě souhrnu teoretického výčtu potřeb a mnohých typů dělení potřeb do podkategorií. Souhrnem vznikl nejprve systém třídění

potřeb do hlavních typů dle psychologie člověka a poté byly do tohoto systému přiřazeny jednotlivé potřeby vývojového období člověka v adolescenci. Tak vznikl praktický výzkumný nástroj, který poslouží k sekundární analýze oficiálních dokumentů a lepší identifikaci deklarovaných potřeb výzkumného vzorku. Ačkoliv na základě prostudované literatury vznikly už jisté předpoklady, které z typů potřeb budou u výzkumného souboru na základě sekundární analýzy dokumentů identifikovatelné, přesto výzkumný nástroj nebyl na základě těchto předpokladů úzce profilován. Rozdílem, oproti deklarovaným typům potřeb z hlediska obecné a vývojové psychologie, je zahrnutí neméně významných typů, jako jsou spirituální potřeby a zájmy. Spirituální potřeby jsou nedílnou součástí každého člověka, avšak společně se zájmy hrají významnou roli v utváření identity adolescenta. Právě vytvoření základu identity jedince je jedním z nejvýznamnějších úkolů vývojového období zvaného dospívání a přímo souvisí s kvalitou života jedince v dalších vývojových obdobích následujících po fázi dospívání.

Pro přehlednost práce znovu uvádím výzkumný nástroj bez konkrétních potřeb, který je shodný se stanoveným systémem typů potřeb kapitoly 4.1:

- viscerogenní potřeby
- psychogenní (sociálně vztažné) potřeby
  - potřeby ve vztahu k objektům
  - potřeby sociálního sebeprosazování
  - potřeby projevu síly a poskytování
  - potřeby ubližování
  - potřeby mezilidských vztahů
  - potřeby sociální
- potřeby sebeaktualizace a spirituální potřeby
- zájmy (odvozené potřeby)
  - poznávací, estetické, sociální, o přírodu, zájem obchodní, technický, rukodělný, zájem o hmotný materiál, zájmy výtvarné a zájmy sportovní (u mládeže dle Stavěla)
  - mocenské, náboženské a teoretické, vědecké, venkovní a zájem o úřadování

Při samotném sběru dat bude výzkumný nástroj použit v rozšířené podobě, ve které bude u každého typu potřeb a jejich podkategorií uveden výčet jednotlivých potřeb vývojového období adolescence. z praktického důvodu přehlednosti práce zde uveden není.

5 Průběh výzkumu

Výzkum proběhl podle plánu kapitol 4 až 4.6. Na základě výzkumného nástroje proběhl souhrn dat z income dotazníků, který posloužil k charakteristice účastníků v úvodu kapitoly 7. Poté byl v income dotazníku proveden souhrn deklarovaných zájmů podle výzkumného nástroje. Ve smlouvách byl proveden souhrn zvolených služeb účastníky a také analýza deklarovaných cílů, která vedla k identifikaci potřeb a ty byly dále tříděny podle výzkumného nástroje. Stejně tak byla provedena analýza, identifikace a třídění za pomoci výzkumného nástroje v dokumentech zvaných individuální plány. Na závěr v elektronických dokumentech záznamů z kontaktů byl proveden výzkum stejným, již uvedeným, postupem. Zjednodušeně řečeno proběhla nejprve identifikace použitelných dat v dokumentech za použití výzkumného nástroje jako vodítka a poté třídění sebraných dat do systému typů potřeb dle výzkumného nástroje.

5.1 Sběr dat

Data byla sbírána četbou jednotlivých typů dokumentů, identifikací potřeb v dokumentech dle výzkumného nástroje jako vodítka a zaznamenáváním formou průběžných poznámek, které měly své hierarchické uspořádání. Nebo byly identifikované potřeby rovnou třízeny do kategorií potřeb za pomoci výzkumného nástroje v závislosti na typu analyzovaného dokumentu. Během analýzy byla zaznamenávána také četnost a příklady.

5.2 Metodická omezení a kvalita dat

Při samotném výzkumu byla zjištěna jistá omezení použité výzkumné metody, protože některé potřeby či typy potřeb nebylo možno tímto způsobem identifikovat, nebo v dokumentech nebyly zaznamenány. Některá data navíc obsahovala nebo

naznačovala výskyt více potřeb najednou či identifikovaná subjektivní potřeba se dala hůře přiřadit k typu potřeby dle výzkumného nástroje. Dokumenty nebyly vytvořeny primárně pro účel tohoto výzkumu a každý typ dokumentu má svou vlastní funkci. Proto bylo možné v každém dokumentu identifikovat pouze některé potřeby. To je omezením výzkumného nástroje a sekundární analýzy. Pro některé typy potřeb a jejich identifikaci by byla vhodnější taková metoda výzkumu, která umožňuje hlubší proniknutí do zkoumané problematiky (např. rozhovor, pozorování). v dokumentech se málo vyskytují sebeaktualizační potřeby, psychogenní potřeby ve vztahu k objektům a viscerogenní potřeby. Jak z teorie vyplývá, byl zřejmý předpoklad, že spirituální potřeby nebude možné v dokumentech identifikovat, protože se obtížně identifikují i z rozhovorů a dokumenty nejsou určeny ke zjišťování tohoto typu potřeb. Naopak se v dokumentech daly poměrně dobře identifikovat psychogenní typy potřeb a jejich podkategorie. Zájmy nebylo nutné identifikovat a snadno se třídily do podkategorií dle výzkumného nástroje. i přes tato omezení se daly s menší četností identifikovat alespoň některé dílčí potřeby každého typu potřeb a jejich podkategorií zahrnutých do výzkumného nástroje. Četnosti identifikovaných potřeb přiřazených do typů a podkategorií se tak nedají mezi sebou porovnávat či kvantifikovat. Četnost výskytu je uváděna pouze tam, kde může sloužit jako měřítko poměrné části z celku.

5.3 Postup analýzy dat

Podkladem pro sekundární analýzu dat byly informace vyhledané v oficiálních dokumentech klubu Oráč. Analýza údajů byla prováděna nenumernickým organizováním údajů do kategorií potřeb, v nichž byly poté hledány pravidelnosti, variace a vztahy. Nejprve byly identifikované potřeby organizovány, poté přiřazovány do typů potřeb podle výzkumného nástroje a poté byly vyhodnoceny na základě četností, variací a vztahů.

6 Výsledky výzkumu

Na základě výsledků výzkumu, které byly zjištěny v různých typech dokumentů, a vzhledem k jejich rozdílné výpovědní hodnotě jsem se rozhodl uvést výsledky výzkumu pro každý typ dokumentu zvlášť.

Písenné dohody

V písenných dohodách z položky “cíl” byla identifikována s minimální četností jedna viscerogenní potřeba, která se vztahovala k potřebě jistoty a bezpečí (místo). Například se jednalo o cíl “najít bydlení” ve vztahu k bezdomovectví. s podobnou četností byly identifikovány také sebeaktualizační potřeby, jako například “žít sama za sebe”. a s podobně nízkou četností byly v cílech identifikovány zájmy - “hip hop a zpěv”. Nejvíce byly v cílech deklarovány psychogenní potřeby (54 jednotlivých potřeb). Ze všech šesti podkategorií psychogenních potřeb se dle subjektivního významu pro účastníky sestupně objevovaly tyto: problémy v potřebách mezilidských vztahů, potřeby sociální, potřeby sociálního sebeprosazování a minimálně potřeby vztahující se k objektům, projevu síly a poskytování. Potřeba ubližování se nevyskytla ani jednou stejně jako potřeby typu spirituálního.

Z položky “služby”, které chtějí návštěvníci užívat a z charakteristiky služby, vyplynuly kromě volených sociálních a pedagogických služeb pouze pole nejoblíbenějších činností na klubu. Jako pole činností byla použita klasifikace zájmů použitá ve výzkumném nástroji.

66 účastníků si zvolilo 204krát z oficiálně nabízených činností klubu. Nejčastěji byly zvoleny činnosti sociální (106) ať šlo o sociální služby či volnočasové činnosti. Dále byly uváděny činnosti sportovní (49) a poznávací (43). Nejméně byly voleny činnosti estetické (6).

Individuální plány

Písenné individuální plány často, ale ne vždy, navazují na zmíněné cíle deklarované v písenných dohodách. Podle účelu tohoto dokumentu, který účastníci nemusí vyplňovat (z 66 účastníků je vyplnilo 24) lze usoudit, že účastníci měli větší potřebu se těmito cíly zabývat a z výsledků zkoumání je zřejmé, že do nich účastníci vyjádřili potřeby ve vztahu subjektivního prožívání nějakého problému. Nejčastěji se vyskytovaly problémy v oblasti potřeb mezilidských vztahů. s malou četností se objevily i krize v potřebách vztahující se k objektům, potřebách sebeprosazování a sebeaktualizačních potřebách.

Zápis z jednotlivých kontaktů

Z elektronických zápisů kontaktů, vzhledem k většímu množství údajů a zaznamenanému kontextu, byly jednotlivé typy potřeb nejlépe identifikovatelné. S velkou četností se objevily jednotlivé potřeby všech typů a podkategorií typů potřeb. Celkem bylo identifikováno 297 jednotlivých potřeb. **Viscerogenní potřeby** (12) byly identifikované zhruba se stejnou četností jako **potřeby sebeaktualizační** (14) a spirituální. Viscerogenní potřeby byly identifikovatelné zejména z pudového základu tématu rozhovoru. Sebeaktualizační potřeby byly identifikovatelné v potřebách vymezení vlastní identity a v potřebách seberealizace, smyslu. **Spirituální potřeby** (11) se objevily v reflexích, úvahách, rozmyšlení, vztahu k Bohu a bližním, strachu ze smrti či opuštění. Nejvýznamnějšími podkategoriemi **psychogenních potřeb** (260) byly potřeby mezilidských vztahů a potřeby sociální. Méně významnou ale také důležitou podkategorií byly potřeby sebeprosazování a méně častěji se objevily potřeby síly a poskytování se stejnou četností jako potřeby ubližování. S mizivou četností byly identifikovány potřeby ve vztahu k objektům. Zájmy, které jsou dobře deklarovány v income dotazníku nebylo třeba pracně identifikovat v těchto záznamech.

Pro přehlednost uvedu v odrážkách jednotlivé identifikované potřeby podkategorií sociogenního typu (celkem 260 četností):

mezilidské vztahy (120)

potřeby sociálního kontaktu, družnosti, sounáležitosti, ochrany, pomoci, sociálního začlenění, komunikace, připoutání, jistoty a bezpečí (řádu a pravidel), intimity (hlubší vztahy), starání se o někoho, pečování, konvence, aj.

Sociální potřeby (79)

potřeby poznání, zvědavosti, zkoumání, odlišení se, zábavy, hry, uvolnění a radosti z podnikání, aj.

Potřeby sociálního sebeprosazování (31)

exhibice, ambice, odměny, zachování vlastní hodnoty, moci, aj.

Potřeby projevu síly a poskytování (15)

potřeby převyšování, odporu, nezávislosti, aj.

Potřeby ubližování (13)

potřeby ponižování, ignorování někoho, vyhnutí se pohanění, aj.

Potřeby vztahující se k objektům (2)

potřeba peněz

Income dotazníky

Z písemných záznamů income dotazníků se daly kvantifikovat a třídit do podkategorií jednotlivé zájmy či činnosti 49-ti účastníků, kteří jich deklarovali 171. Pro přehlednost uvedu četnost jednotlivých zájmů podkategorií: zájmy sportovní (53), sociální (47), estetické (32), nezařaditelné (20), poznávací (7), o přírodu (7), venkovní (4), rukodělné (2), výtvarné (1), teoretické (1) a zájmy o hmotný materiál (1). Položkou nezařaditelné jsou vyjádřeny spíše činnosti než zájmy, které se dají z hlediska činností nazvat pasivním trávením volného času a tyto deklarované činnosti mohou saturovat potřeby sociální.

Další soubor informací z income dotazníků použiji v následující kapitole shrnutí, protože neslouží pro zodpovězení výzkumné otázky.

7 Shrnutí

Cíl výzkum se podařilo naplnit a výzkumnou otázku zodpovědět. v této kapitole budou shrnuty závěrečné výsledky výzkumu.

Klub Oráč navštěvuje mládež věkového rozmezí 13 až 26 let, žijící převážně na sídlištích Máj, Šumava, Vltava a v jejich blízkém okolí města České Budějovice. Navštěvují klub zhruba v délce půl roku až tří let a jsou evidováni pomocí písemných smluv, income dotazníků, individuálních plánů a zápisů z kontaktů. Na začátku roku 2012 je aktuálně evidovaných 66 adolescentů, z toho 27 dívek a 39 chlapců. Polovina

adolescentů plní povinnou školní docházku, méně než polovina navštěvuje střední školy včetně těch, kteří pro nesplnění podmínek studia opakovaně nastupují do prvních ročníků dalších a dalších oborů a zhruba pětina chodí do zaměstnání nebo jsou nezaměstnaní, anebo přechází z jednoho zaměstnání do dalšího (nestabilní pracovní příležitosti). Malou částí dospívajících, věkem blízkému horní hranici cílové skupiny (26 let), jsou jedinci, kteří mají ztížené společenské uplatnění pro svůj zdravotní stav. Nejčastějším důvodem návratu účastníků, vyřazených z evidence pro delší neúčast, bývá ztráta zaměstnání či přechod mezi zaměstnáními. Stejným nepravidelným způsobem se do klubu vracejí dívky z důvodu jakékoliv subjektivně vnímané obtížné situace. Přibližně čtvrtina adolescentů má nebo měla značné problémy s prospěchem a nebo se záškoláctvím. Většina se pohybuje ve svém volném čase v okruhu party kamarádů, méně adolescenti uváděli, že mají jednotlivé kamarády, jednoho či žádného. Nadpoloviční většina uvedla, že mají nebo měli partnera a problémy ve vztahu s partnerem bývají také častým důvodem, pro návrat již nevidovaných účastníků. Více jak polovina účastníků je z neúplných či doplněných rodin, kde je v drtivé většině nepřítomný biologický otec. Většina adolescentů má jednoho a více sourozenců, někteří přišli do rodiny s doplněným rodičem a pouze 5 adolescentů uvedlo, že jsou jedináčci. Zhruba pětina má zkušenost s útekem z domova. Dvě pětiny se dostaly do konfliktu s policií, další dvě pětiny přišly do kontaktu s psychologem, pětina se účastnila soudního jednání a nemalá část adolescentů byla již v kontaktu s jinými institucemi, jako jsou kurátoři, střediska výchovné péče, diagnostické ústavy, výchovné ústavy, probační a mediační služby, psychiatrická péče a pedagogicko psychologické poradny. Drtivá většina má zkušenosti nebo pravidelně užívá alkohol a kouří cigarety. Nadpoloviční většina se dostala do rvaček, polovina užívá nebo má zkušenosti s marihuanou a méně jak polovina byla šikanována či byla zdrojem šikany. Pětina z celkového počtu evidovaných adolescentů se sebepoškozovala, měla nechráněný sex, nosí neodborně aplikovaný piercing, vědomě způsobuje vandalismus, má zkušenost s řízením bez řidičského průkazu a má problémy s gamblingem či se jej dotkla. Méně jak pětina dělá graffiti, projevuje se rasisticky navenek, experimentuje vyjma marihuany s nelegálními drogami. Jeden účastník se pokusil o sebevraždu.

Z výzkumu vyplynulo, že adolescenti vzhledem k cílové skupině a typu služby viscerogenní potřeby řeší minimálně, kromě krizové situace bezdomovectví.

Nejvýznamnějším typem potřeb pro adolescenty jsou potřeby psychogenní – sociálně vztažné. Celý život adolescentů se točí kolem otázek jejich místa ve společnosti. Důvodem je úzkost, která pramení ze změny myšlení, vztahování se ke světu a životně důležitého úkolu dospět. Procházejí přirozeným obdobím adolescentní krize a každý jedinec jí prožívá s různou intenzitou. Na základě intenzity prožívání se každý adolescent vypořádává s odpovědí na otázku svého místa ve společnosti a vztahu ke světu po svém. Ať už jde o experimenty, které mají různé důsledky či různou délku trvání, nebo jde o hledání odpovědi v nejrůznějších typech rozhovorů, snazší cestou je odpověď na otázku vlastní identity. Identita adolescenta je přímo spjata i se spirituálními či sebeaktualizačními potřebami, kterým podle výsledků výzkumu nevěnují velkou pozornost. Jsou buď nevědomé anebo jsou obsaženy v životě adolescenta bez hlubšího hledání a poznání. a právě spirituální potřeby adolescentů se odrážejí v hlubších úvahách, ve vnímání vztahu k bližním, v situacích smrti blízkého člověka a v pocitech opuštění partnerem či rodinou. Stejně tak seberealizační potřeby, které se u adolescentů vztahují zejména k potřebě vymezení vlastní identity, seberealizace a hledání smyslu vyžadují od adolescenta hlubší zkoumání, kterého často není schopen pro potřebu okamžitého uspokojení nebo pro zmatek předkládaných životních stylů, trendů, materiálních věcí. Pokud se adolescent není schopen zastavit k hlubší reflexi pro dynamiku vývojového období či rychlosti vývoje společnosti, ve které žije, pak další cestou k sebevymezení, která se zdá být na snadě, je rozvoj a prohlubování zájmů či osobních předpokladů. Nejčastějšími zájmy adolescentů navštěvujících klub Oráč jsou zájmy sportovní, sociální, estetické, poznávací, zájmy o přírodu a nebo pasivní trávení volného času, které se nejvíce vztahují k sociálním potřebám. i při rozvoji zájmů je podstatné, kolik jim věnují času, nakolik vnímají jejich důležitost a význam pro svou životní cestu, jak moc se jimi nechají prostoupit a jestli vůbec mají možnost tyto zájmy a předpoklady v sobě i ve svém okolí objevit. Ať už jsou nebo nejsou adolescenti schopni vnímat do hloubky své sebeaktualizační a spirituální potřeby společně se zájmy, stále si v jejich vývojovém období života nejvíce řeší otázky psychogenních – sociálně vztažných potřeb. Nejvýznamnějšími jsou pro ně potřeby mezilidských vztahů, ve kterých také nejčastěji prožívají své subjektivně vnímané těžkosti a možná si v nich i uvědomují svou závislost. Pokud se adolescent pohybuje ve srozumitelných vztazích prostoupených láskou, pak jim naplňují

nejzákladnější potřebu jistoty a bezpečí. Druhou, ne-li stejně významnou, potřebou adolescentů jsou potřeby sociální, ve kterých mohou adolescenti pociťovat větší volnost a nezávislost vlastního rozhodování a prožívání navenek oproti vztahům k dalším osobám. Při naplňování sociálních potřeb adolescenti nacházejí radost, zábavu, uvolnění, intenzivní prožitky, okamžité uspokojení, náplň volného času ale i poznání, odlišení se a identitu oproti konformitě. Třetí nemálo významnou psychogenní potřebou adolescentů jsou potřeby sociálního sebeprosazování, které přímo souvisejí s pocitem vlastní hodnoty.

Ze shrnutí výsledků výzkumu je zřejmé, že na výzkumnou otázku *“Jaké typy potřeb návštěvníků jsou zaznamenány v oficiálních dokumentech klubu Oráč?”* byla nalezena odpověď. v oficiálních dokumentech klubu Oráč jsou zaznamenány všechny typy potřeb návštěvníků.

Cíl výzkumu se také podařil naplnit, protože potřeby adolescentů byly utříděny do přehledných kategorií a mohou tak sloužit k lepší orientaci pedagogicko-sociálních pracovníků ve významných potřebách návštěvníků klubu Oráč.

ZÁVĚR

Na závěr shrnutí práce lze jen dodat možné využití získaných poznatků a doporučení pro potřebu dalšího zkoumání. Pedagogicko-sociální pracovníci Salesiánského střediska v Českých Budějovicích by se mohli ještě více zaměřit na rozvoj spirituálních potřeb a rozvoj sebeaktualizace účastníku nízkoprahového klubu. Dále by se společně s účastníky mohli pedagogové volného času více zaměřit do hloubky na hledání přiměřeného zájmu podle osobnosti každého z nich. Hledání by mělo probíhat zejména v rozhovoru, anebo za pomoci animace rozvíjet zájem při samotné činnosti v přirozeném prostředí adolescenta. z vlastní zkušenosti doporučuji další zkoumání v otázkách identity adolescentů ve vztahu k tématům, ve kterých je možné nejlépe rozvíjet spirituální potřeby přiměřeně k vývojovým aspektům osobnosti jedince. Zvolenou metodou by mohl být kvalitativní výzkum s použitím technik pozorování a rozhovoru.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- ADAIR, J. E. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004. ISBN 80-86851-00-1.
- BURELOVÁ, M. *Duchovní potřeby seniorů*. Diplomová práce. Brno: Lékařská fakulta Masarykovy univerzity, 2009.
- CRABB, L. *Osobnost člověka – její potřeby*. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-36-8.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha : Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-485.
- HEWSTONE, M. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-092-5.
- HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
- JANOŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D.: *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7368-504-1.
- JEDLIČKA, R. et al.: *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
- KAPLÁNEK, M. *Výchova v salesiánském duchu*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0126-7.
- KON, I. *Kapitoly z psychologie dospívání*. Praha : SPN, 1986.
- Kontaktní práce: *Antologie textů České asociace streetwork*. Praha, 2008 – 2011. ISBN 978-80-254-4001-8.
- KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-841-9.
- LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

- MACEK, P. *Adolescence*. 2. uprav. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- MIOVSKÁ, L. *Analýza potřeb klientů nízkoprahových zařízení*. Praha: Úřad vlády ČR, 2005. ISBN 80-86734-44-7.
- MUSIL, J. *Sociální psychologie*. Zlín: UTB-academia centrum, 2005. ISBN 80-7318-292-0.
- NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Obecná psychologie – sylabus přednášek*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006. ISBN 80-7040-922-3.
- NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0592-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.
- PRACOVNÍCI OTEVŘENÝCH KLUBŮ. *Metodiky a manuály Otevřených klubů*. České Budějovice, 2007. Oficiální dokumenty Salesiánského střediska mládeže – domu dětí a mládeže České Budějovice.
- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1973. ISBN 510-21-852.
- ROEHLKEPARTAIN, E. C. (2004) [online]. *Exploring scientific and theological perspectives on children's spirituality*. In D. Ratcliff (Ed.), *Children's spirituality: Christian perspectives, research, and applications* (pp. 120-132). Eugene, OR: Cascades Books. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: <http://www.search-institute.org/csd/reading-lists/recent>.
- SAK, P. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.

Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice [online]. České Budějovice: Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. [cit. 2012-03-9]. Dostupné na WWW: <http://www.sasmcb.cz/>.

SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s „neorganizovanou mládeží“ v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. Diplomová práce. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2007.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1832-6.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno : Print-Typia, 2001. ISBN 80-86384-00-4.

VOLNÝ, V. [online] Přednášky. [cit. 2012-03-9] Dostupné na WWW: www.cmtf.upol.cz/fileadmin/user_upload/.../Volny-prednaska.doc.

ABSTRAKT

BENEŠ, L. *Potřeby adolescentů nízkoprahového klubu Oráč*. České Budějovice 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce M. Kaplánek.

Klíčová slova: pedagogika, sociální práce, psychologie, salesiánská pedagogika, nízkoprahová práce s mládeží, adolescence, sekundární analýza, psychogenní potřeby, sebeaktualizační potřeby, spirituální potřeby, zájmy

Práce se zabývá tématem nízkoprahové práce s mládeží v kontextu salesiánské pedagogiky. Za pomoci sekundární analýzy zkoumá potřeby adolescentů zaznamenané do oficiálních dokumentů nízkoprahového klubu Oráč. Potřeby jsou třízené do stanoveného systému potřeb a výsledky výzkumu slouží k ucelenému pohledu na deklarované potřeby adolescentů nízkoprahového klubu Salesiánského střediska v Českých Budějovicích pro rok 2012.

ABSTRACT

Adolescent needs of low-threshold club Oráč

Key words: education, social work, psychology, salesian pedagogy, open youth work, adolescent, secondary analysis, psychogenic needs, self-actualization needs, spiritual needs, interests.

The thesis deals with low-threshold youth work in the context of salesian pedagogy. Using secondary analysis examines the needs of adolescents recorded in official documents of low-threshold club Oráč. Needs are classified into the system of needs and research results are used to a comprehensive view of the declared needs of adolescents visiting low-threshold club of Salesian center in České Budějovice in 2012.